

SYNODALITEIT

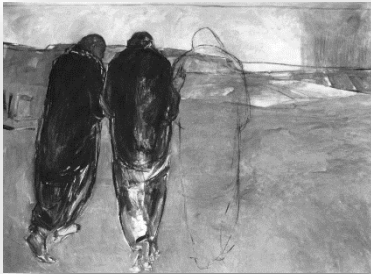

Foto cover: L

Janet Brooks-Gerloff
Unterwegs nach Emmaus (1992
[Reichsabtei Kornelimünster](#)

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief wordt uitgegeven door de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
www.oecumene.nl

Inhoud

Redactioneel	1
DEEL 1 SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK	3
Synodaliteit in het leven van de Kerk	4
<i>Drs. Geert van Dartel</i>	
1. Inleiding.....	4
2. De hele Kerk.....	4
3. Breekpunten.....	5
4. Geestelijke grondslag.....	6
5. Receptive ecumenism.....	6
6. De toekomst tegemoet.....	7
Openingswoord	9
<i>Mgr. Dr. J. van den Hende</i>	
Synodaliteit: enkele reflecties vanuit Orthodox perspectief	11
<i>v. Dr. Michael Bakker</i>	
1. Inleiding.....	11
2. Diversiteit binnen de gekerstende oikoumene (bewoonde wereld).....	12
3. Orthodoxe diaspora in Nederland.....	13
4. Parochie en parochiegeestelijken.....	14
5. Gedeeld priesterschap.....	14
Synodaal en episcopaal vraagt evenwichtskunst	15
<i>Mr. Lydia Janssen</i>	
1. Inleiding.....	15
2. Synodaal proces cruciaal.....	15
3. Besluitvorming over tweede huwelijk na scheiding.....	16
4. Wat helpt voor een goed proces.....	18
5. Evenwichtskunst.....	19

Aan elkaar gegeven: Een protestants perspectief op synodaliteit 21

Prof. dr. Arnold Huijgen

1. Inleiding.....	21
2. Kerkelijk-structurele kant.....	22
3. Theologisch-geestelijk.....	24

Alle stemmen gelden. De uitdaging van het congregationalisme. 28

Dr. Teun van der Leer

1. Inleiding.....	28
2. Opkomst congregationalisme.....	28
3. De gemeente als beslisorgaan.....	30
4. De praktijk.....	32
5. Overwegingen en aanbevelingen.....	33

Synodaliteit en de 'gewone gelovige' 37

Prof. dr. Marcel Sarot

1. Paus Franciscus' eigen wijze van gezags-uitoefening.....	37
2. Synodaal proces.....	39
3. Clericalisme.....	40
4. Sensus fidei.....	42
5. Volk Gods.....	42
6. Oecumene.....	43

Enkele centrale gedachten 48

Mgr. Dr. G. de Korte

DEEL 2 THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT	51
Theologisch beraad over synodaliteit	52
<i>Prof. dr Peter Nissen</i>	
‘Synodaal’: (bijna) een scheldwoord!	55
<i>Dr. Ad van der Dussen</i>	
1. Ontstaansgeschiedenis: 1944 en 1967	55
2. De fusie van GKV en NGK.....	57
3. Conclusies	58
“Synodale praktijk” in de Oud-Katholieke Kerk van Nederland	60
<i>Can. Drs. Wietse van der Velde</i>	
1. Achtergronden.....	60
1.1. Geschiedenis	61
1.2. Episcopale aspect.....	61
1.3. Synodale aspect.....	62
2. Huidige praktijk	63
2.1 Collegiaal Bestuur	63
2.2 Synode	64
2.3. Functionering tot nu toe	65
2.4. Toekomstige samenstelling en bevoegdheden van de Synode.....	66
2.5. Provinciale Synode van de Geestelijkheid	66
2.6. Gemeentevergaderingen	66
2.7. De Unie van Utrecht van Oud-Katholieke Kerken	67
3. Toekomst.....	67
Synodaliteit in de Anglicaanse traditie	68
<i>Rev. Matthias Thijs</i>	
1. Geschiedenis.....	68
2. Synodaliteit in de praktijk.....	69

Synodaliteit en de Protestantse Kerk 72

Dr. Arjan Plaisier

1. Intro	72
2. Presbyteriaal-synodaal.....	72
3. Kritische vragen	74

Synodaliteit in de Evangelische Broedergemeente 76

Ds. Johannes Welschen

1. Ontwikkeling van de structuren.....	76
2. Actuele structuur.....	77
2.1. Unitas Fratrum - wereldwijde Broedergemeente	77
2.2. Europees-Continental Provincie	78
3. Is dat Synodaliteit?	79
3.1. Een parlementair systeem	80
3.2. Hoe zijn de leden bij de besluiten van de Synode betrokken?.....	80
4. Conclusie	81

Personalia 82

Colofon 87

Redactioneel

In juni 2022 presenteerden de Nederlandse bisdommen en de Konferentie van Nederlandse Religieuzen (KNR) de eerste oogst van het Synodale Proces in ons land. Alle scepsis vooraf ten spijt was de oogst van een jaar *samen op weg gaan* veel groter dan verwacht. Het is bemoedigend en een teken van hoop dat er in de bisdommen, parochies en bij religieuzen zo veel in beweging is gekomen. Dat is terug te lezen in de openbare verslagen.

In het Synodaal Proces is de oecumenische relatie met andere kerken een belangrijk aandachtspunt. In alle kerkelijke tradities is *synodaliteit* een wezenlijk kenmerk van de Kerk, hoewel synodaliteit in kerkelijke structuren en processen op uiteenlopende manieren wordt vormgegeven.

Alle reden dus om in dit jaar met vrienden uit de oecumene in ons land samen te verkennen wat synodaliteit in de kerken betekent en wat we daarbij van elkaar kunnen leren. Dit nummer van Perspectief doet daar verslag van. Het bestaat uit twee gedeeltes, die beide voorafgegaan worden door een inleidend artikel.

In het eerste deel van dit nummer vindt u de inleidingen van het symposium “Synodaliteit in het leven van de Kerk”, dat de Katholieke Vereniging voor Oecumene op 25 maart 2022 in Oss hield.

Het tweede deel bestaat uit bijdragen van leden van de Beraadgroep Geloof en Kerkelijke Gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland over de praktijk van synodaliteit in verschillende kerken. Samen laten deze twee delen zien hoe synodaliteit in de verschillende kerkelijke tradities in ons land functioneert.

Geert van Dartel

Hoofdredacteur

DEEL 1

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Synodaliteit in het leven van de Kerk

Drs. Geert van Dartel

1. Inleiding

Met het Synodaal Proces (2021-2023) heeft paus Franciscus een beweging in gang gezet die van grote betekenis kan worden voor de toekomst van de Kerk. “De weg van de synodaliteit is de weg die God van de Kerk van het derde millennium verwacht”, zei paus Franciscus in 2015 in zijn toespraak bij de vijftigste verjaardag van de Bisschoppensynode door Paulus VI. Het Synodaal Proces van paus Franciscus reikt veel verder dan een synode van bisschoppen alleen. Het samen op weg zijn – het *syn hodos* – betreft de hele Kerk en alle geledingen. Daarom die wereldwijde consultatie die in 2023 zal uitmonden in een Bisschoppensynode in Rome. Een consultatie waarbij niet alleen rooms-katholieken betrokken worden, maar waar uitdrukkelijk ook plaats is voor de visies en ervaringen van andere kerken.

Op 25 maart jl. vond in het kader van dit proces in de Titus Brandsmaparochie te Oss een studiemiddag plaats over de synodaliteit van de Kerk. Theologen van verschillende kerken legden uit wat synodaliteit in hun kerkelijke traditie betekent en hoe synodaliteit functioneert.

2. De hele Kerk

In zijn openingswoord maakte Mgr. dr. Hans van den Hende duidelijk dat synodaliteit geen nieuwlichterij is. Synodaliteit heeft oude wortels en gaat terug tot de tweede helft van de tweede eeuw. Het Tweede Vaticaans Concilie drong er op aan dat de synodaliteit van de Kerk opnieuw tot bloei zou komen. De Bisschoppensynodes zijn daar een vrucht van. Het Synodaal Proces dat alle geledingen van de Kerk bij de reflectie op de toekomst van de

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Kerk wil betrekken, zet een stap verder. Mgr. Van den Hende sprak de hoop uit dat deze oecumenische studiemiddag goede vruchten mag voortbrengen die meegenomen kunnen worden in de rapportage van de Nederlandse Kerkprovincie aan de wereldwijde Bissschoppensynode in 2023.

Synodaliteit behoort tot de grondstructuur van de Kerk. Daarover was men het op deze studiemiddag van meet af aan wel eens. Tegelijkertijd bleek dat synodaliteit al naar gelang de kerkstructuur (episcopaal, presbyteriaan, congregationalistisch) verschillende gestalten heeft en ook verschillend functioneert. Synodaliteit is als zodanig nog geen garantie voor een optimale gemeenschap, actieve betrokkenheid en missionaire geest.

3. Breekpunten

Hoezeer het kan erom kan spannen bleek in de bijdrage van dr. Michael Bakker, rector van het St-Irenaeus Instituut in Nijmegen en priester van de parochie Nicolaas van Myra in Amsterdam. Bakker schetste tegen de achtergrond van de oorlog in Oekraïne hoe synodaliteit in de Russisch-Orthodoxe Kerk op vier niveaus functioneert: wereldwijd, nationaal, parochie en huisgezin. De band van eenheid in de Kerk wordt gewaarborgd door de band met de lokale bisschop en de patriarch. Vanwege de opstelling en uitspraken van patriarch Kirill over de oorlog in Oekraïne, werden de spanningen in de parochie dermate groot, dat de geestelijken, later gesteund door de parochievergadering, besloten om over te stappen naar een andere jurisdictie. Bakker maakte duidelijk dat synodaliteit als bij elkaar horen en samen op weg zijn, op ieder niveau om invulling vraagt en dat synodaliteit stuk gaat als het verwordt tot een machtsrelatie.

Lydia Janssen, die 2021 een biografie publiceerde over mgr. Antonius Glazemaker, ging in op het functioneren van synodaliteit in de Oud-Katholieke Kerk. In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw nam de Kerk belangrijke beslissingen met betrekking tot het inzegenen van een tweede huwelijk, homoseksualiteit en de toelating tot de ambten. Eén van de redenen voor het schrijven van de biografie was, dat in het proces van verandering de band van gemeenschap behouden bleef. Het onderzoek bevestigde dat de persoon van aartsbisschop Glazemaker in het proces van synodaal overleg, een cruciale rol speelde.

Zo zou je kunnen zeggen dat in het voorbeeld van de Oud-Katholieke Kerk het episcopale en synodale element met elkaar verbonden bleven.

4. Geestelijke grondslag

In de reformatorische traditie hebben veel keken afscheid genomen van het persoonlijk ambt van bisschop. De functies van de klassieke bisschop zijn ondergebracht in de ambtelijke vergaderingen zoals een synode. Prof. Arnold Huijgen schetste langs twee lijnen hoe synodaliteit functioneert in de gereformeerde kerken. Uitgangspunt in de presbyteriaal-synodale kerkstructuur is dat de kerk niet door enkelen, maar door velen wordt geregeerd. De Heilige Geest is aan alle gedoopten gegeven en geen kerk zou over een andere kerk mogen heersen en geen ambt zou over een ander ambt mogen heersen. Een ambt in de kerk is allereerst een dienst. In de kerk zijn we aan elkaar gegeven en dat zou zichtbaar moeten zijn in de wijze waarop we met elkaar omgaan. De praktijk van het presbyteriaal-synodale bestuur is weerbarstiger. De synode komt eenmaal in de drie jaar voor drie weken bij elkaar. Het is steeds moeilijker om mensen te vinden die hiervoor tijd en energie willen en kunnen vrijmaken. En als het over de moeilijke vragen gaat rond huwelijk, seksualiteit en ambt, dan zit het eigenlijk muurvast. Een herbezinning op de theologische en geestelijke grondslag van synodaliteit, zoals die destijds geformuleerd zijn door Calvijn en Bucer zou ons misschien kunnen helpen. Frappant is volgens Huijgen dat het synodale proces in de RK Kerk precies die grondgedachten op wil pakken. Het gaat daarbij niet alleen en op de eerste plaats om de interne kant van de Kerk, maar nadrukkelijk ook om de missio in de wereld. Altijd vanuit de *communio* (gemeenschap) en *participatio* (actieve deelname). In het huidige tijdsgewricht waarin gelovigen volgens de cijfers van het SCP echt een minderheid geworden zijn, heeft de missionaire opdracht prioriteit.

5. Receptive ecumenism

Dr. Teun van der Leer, baptist en onlangs aan de VU gepromoveerd op een onderzoek naar de Believers Church Tradition, bracht de congregationalistische visie en ervaring op synodaliteit in. Kenmerk van de vrije kerken waartoe de Baptisten behoren is dat er geen geordineerd ambt is en dat in principe iedere gedoopte tot een dienst aan de gemeente geroepen is. Ook als voorganger. In zijn voordracht sloot Van der Leer aan op het idee van

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

de *Receptive Ecumenism*. Op de weg van de oecumene leren we van elkaar en mogen we veel van elkaar ontvangen. Met betrekking tot het synodaal proces in de Rooms-Katholieke Kerk gaf Van der Leer vijf aanbevelingen: 1. Stimuleer het geloofsgesprek; 2. Leer naar elkaar te luisteren; 3. Wees geduldig; 4. Trap niet in de valkuil dat het een democratisch proces; 5. Wees niet bang voor dynamiek en heb er vertrouwen in dat de Heilige Geest in de Kerk werkzaam is.

De laatste bijdrage was van prof. Marcel Sarot, hoogleraar systematische theologie in Tilburg en voorzitter van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Sarot ging in op de betekenis van paus Franciscus voor het Synodaal Proces. Naar de overtuiging van Sarot wil paus Franciscus met het Synodaal Proces een nieuwe weg in slaan. Dat blijkt uit alle impulsen die hij de afgelopen negen jaar heeft gegeven. In het synodaal proces wordt synode niet langer opgevat als een bijeenkomst en is het adviseren van bisschop of paus ook niet het primaire doel. Belangrijk is *dat* wij samen op weg zijn (*syn hodos*) en *met wie* wij op weg zijn. Wat dat laatste betreft gaat de aandacht van paus Franciscus daarbij allereerst uit naar gemarginaliseerden en armen, niet naar ambtsdragers of gearriveerden. Als de Kerk ten ene male niet bedoeld is als instituut dat macht heeft of verdeelt, dan heeft dat consequenties voor de communicatie en de besluitvorming. In de optiek van paus Franciscus kan het dan ook niet uitblijven dat alle gedoopten op één of andere manier betrokken worden in het proces. Bovendien heeft het ook consequenties voor het functioneren van de Petrusdienst in de ene Kerk, die de *communio* dient en zich er niet boven verheft. Als deze denklijnen in de komende jaren bewaarheid zouden worden, zal dat de *communio* van de kerken zeker vooruit helpen.

6. De toekomst tegemoet

De studiemiddag werd afgesloten met de viering van de vespers op het feest van de Aankondiging van de Heer. Hierin ging Mgr. dr. Gerard de Korte voor. In zijn overweging stelde hij dat er in de Rooms-katholieke Kerk van ons land nog veel scepsis is ten aanzien van het Synodaal Proces. Sommigen vrezen een tweede Noordwijkerhout, anderen zijn bevreesd om de spannende vragen, die ook vandaag aan de orde zijn gekomen, open te bespreken. Het feest van de annunciatie kan ons helpen om vertrouwen een nieuwe toekomst, die we nog niet kennen, tegemoet te gaan. "Christus heeft zijn hand op ieder van

ons gelegd. Dat vormt het geestelijk fundament om elkaar vast te houden en te accepteren. In alle verscheidenheid zijn wij, in kracht van Gods Geest, samen op weg om het Evangelie van Jezus Christus zichtbaar te maken in de wereld van vandaag.”

Openingswoord

Mgr. Dr. J. van den Hende

In 2015, bij de vijftigste verjaardag van de oprichting van de Bisschoppensynode door paus Paulus VI, benadrukte paus Franciscus in een toespraak het belang van synodaliteit.

Paus Franciscus benadrukte dat God van de Kerk vraagt dat zij synodaal is. De paus zei "De weg van synodaliteit is de weg die God van de Kerk van het derde millennium verwacht". Synodaal wordt afgeleid van het Griekse woord 'sun hodos': het samen op weg zijn met verschillende geledingen van de Kerk.

De oproep van paus Franciscus betekent niet dat het synodaal zijn van de Kerk pas van recente datum is, of nu pas van de grond moet komen. Integendeel, synodaliteit heeft oude wortels. De canonist en later bisschop van Lugano, Eugenio Correcco (1931-1995), maakte in zijn studies over kerkgemeenschap en synodaliteit duidelijk dat de Kerk reeds in het begin een structuur kende van samenkomen en samen op weg gaan in geloof. Reeds in de tweede helft van de tweede eeuw werden synodes gehouden. In de derde eeuw werden synodes een vast onderdeel van de opbouw van de Kerk. Ook het document van de Internationale Theologencommissie uit 2018, getiteld 'De Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk' gaat in op het grondgegeven van synodaliteit in het licht van de apostolische traditie.

Het Tweede Vaticaans Concilie benadrukte in 1965 in het document 'Christus Dominus' (art. 36) de betekenis van synodes en concilies vanaf de eerste eeuwen, en spreekt de wens uit dat synodes en concilies die van oudsher in de Kerk bestonden tot nieuwe bloei zouden komen.

Vandaag op deze studiemiddag staat de synodaliteit van de Kerk als onderwerp centraal: synodaliteit als constitutieve dimensie van de Kerk. Deze studiemiddag heeft alles te

maken met de Bisschoppensynode die in 2023 in Rome gehouden gaat worden over synodaliteit.

Ter voorbereiding op die synode heeft paus Franciscus gevraagd om wereldwijd in alle bisdommen als gelovigen naar elkaar te luisteren en met elkaar te spreken, en ook in dialoog te gaan met andere christenen en alle mensen van goede wil.

Met het oog op de aanstaande Bisschoppensynode worden we uitgenodigd om in gezamenlijkheid na te denken en te reflecteren op het gegeven dat samen op weg gaan wezenlijk is voor de Kerk van Christus teneinde de weg van het evangelie te kunnen gaan met alle geledingen van het Volk van God, in kracht van de Heilige Geest.

Vandaag spreek ik de hoop uit dat deze oecumenische studiemiddag met reflectie en uitwisseling goede vruchten mag voortbrengen waarvan we uiteindelijk als Nederlandse kerkprovincie ook iets kunnen meenemen in onze rapportage aan het secretariaat van de Bisschoppensynode in Rome als bijdrage vanuit Nederland aan de voorbereiding van de wereldwijde Bisschoppensynode over synodaliteit.

Synodaliteit maakt deel uit van onze roeping als Kerk van Christus om te komen tot gemeenschap (communio), waarachtige deelname (participatio) en zending (missio) in de wereld van vandaag en morgen.

Ik dank de Katholieke Vereniging voor Oecumene voor het mogelijk maken van deze bijeenkomst vandaag en wens (ons) u allen een vruchtbare middag toe.

+ J. van den Hende

Bisschop referent oecumene

Synodaliteit: enkele reflecties vanuit Orthodox perspectief

v. Dr. Michael Bakker

1. Inleiding

Een maand voor de bijeenkomst in Oss begon de Russische invasie van Oekraïne en dit had grote gevolgen. De Orthodoxe parochie van de Heilige Nikolaas van Myra in Amsterdam, waaraan ik als priester ben verbonden, kwam in stormachtig vaarwater terecht, toen haar geestelijkheid zich tegen deze oorlog uitsprak. Aan deze storm is hopelijk een einde gekomen, nu ruim drie kwart van de parochianen zich tijdens een stemming uitgesproken hebben voor het juridisch verbreken van de band met het Patriarchaat van Moskou. Ik en mijn medegeestelijken waren al twee maanden eerder overgegaan naar het Oecumenisch Patriarchaat van Constantinopel. Tijdens een eerdere stemming van de Algemene Parochievergadering was echter net niet de vereiste twee derde meerderheid gehaald voor een overstap van de parochie. We kunnen nu onze aandacht weer richten op het gewone parochieleven en de opvang van vluchtelingen uit Oekraïne en Rusland. De verschrikkelijke oorlog tegen Oekraïne gaat nog steeds in alle hevigheid door terwijl ik dit schrijf. Moge God spoedig een einde aan dit bloedbad maken!

De ervaringen van de afgelopen maanden bieden de mogelijkheid om te reflecteren over hoe synodaliteit in de praktijk functioneerde in bovenstaand geval en in het emancipatieproces dat de kwart miljoen Orthodoxen in Nederland aan het doormaken zijn. Hieronder beschrijf ik mijn gedachten hierover aan de hand van vier aspecten:

2. Diversiteit binnen de gekerstende oikoumene (bewoonde wereld)

Het Romeinse rijk had als veel andere veelvolkerenstaten megalomane trekjes. Men beschouwde de grenzen van het rijk als samenvallend met de grenzen van de bewoonde wereld (in het Grieks: *oikoumene*). Daarbuiten leefden 'barbaren'. Toen het rijk christelijk was geworden ontstonden er vijf grote jurisdicties met als zetels steden met veel historie, aanzien en macht: Rome, Constantinopel (of Nieuw-Rome zoals de naar keizer Constantijn vernoemde stad ook werd genoemd), Alexandrië, Antiochië en Jeruzalem. Het Westerse deel van rijk had één kerkelijk hoofdcentrum, het Oosterse deel vier. Toen het Westerse deel onder de voet gelopen werd door Germaanse stammen, was het de Paus van Rome die de kerkelijk de zaak bij elkaar moest houden. In het Oosten nam de keizer, die zijn hoofdstad in 330 naar de oevers van de Bosporus had verplaatst, deze rol vaak op zich. De vier Oosterse patriarchaten bakkeleiden regelmatig over theologische en minder theologische kwesties, verbraken soms de eucharistische communie en herstelden deze weer. Deze ervaring met onafhankelijke kerkelijke entiteiten die synodaal met elkaar samenwerken heeft ervoor gezorgd dat de ongedeelde kerk op concilies (in het Grieks: synodes) afspraken heeft gemaakt over onder andere de mogelijkheid van geestelijken om over te stappen van de ene naar de andere jurisdictie. Van deze canonieke procedures kon ik samen met zes medegeestelijken gebruik maken toen we eerst als priesters en diakens en vervolgens ook als parochie overgingen van het Patriarchaat van Moskou naar het Oecumenisch Patriarchaat van Constantinopel. Er was hier geen sprake van scheuring zoals in sommige media werd gezegd. Hetzelfde geldt trouwens ook voor de eenzijdige verbreking van de communie met Constantinopel door het (relatief jong) Patriarchaat van Moskou in 2018. De reden hiervoor was de erkenning door Constantinopel van een autocefale (onafhankelijke) kerk in Oekraïne, wier grondgebied de Russische kerk claimt als de hare. Mettertijd lossen veel van dit soort niet-theologische conflicten zich weer op zoals heel recent het herstel van communie van de Noord-Macedonische kerk met die van Constantinopel en van Servië na 70 jaar. In de kerkelijke context moet je vaak in decennia of zelfs eeuwen denken in plaats van in maanden of jaren. Ik ben er vrij zeker van dat vroeg of laat Oekraïne een onafhankelijk Orthodoxe kerk met zelfs de status van patriarchaat krijgt. Uiteraard verzet patriarch Kirill zich uit alle macht tegen deze ontwikkeling, want dat zou betekenen dat de Oekraïense kerk groter is dan de Russische (ook patriarchen kunnen

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

zeer menselijk zijn). Deze kerkelijk familieruzie is nu deels verweven geraakt met de imperiale (megalomane) ambities van president Poetin die zelfs een bloedige oorlog heeft ontketend om de veelvolkerenstaat, die de Sovjet-Unie was, te herstellen.

3. Orthodoxe diaspora in Nederland

De diversiteit in liturgische gebruiken en dogmatisch verwoording binnen Vroege Kerk had als tegenwicht de levendige uitwisseling in brieven en personen tussen de verschillende gemeenschappen en later ook synodes. Verschillen verhardden zich echter, zeker toen *oikoumene* uiteenviel in verschillende prinsdommen en koninkrijken en grote groepen christenen onder niet-christelijke overheersing kwamen. Dit is een belangrijke reden voor het eerste grote schisma van de kerk, tussen Chalcedoonse en niet-Chalcedoonse christenen, dat nu al 1500 jaar duurt. Door revoluties, oorlogen (inclusief de huidige in Oekraïne) en andere ontwikkelingen zijn grote aantallen christenen uit het Oosten en het Zuiden in het Westen, inclusief in Nederland, terecht gekomen. Het betreft zowel Chalcedoonse christenen (in de terminologie van het de Wereldraad van Kerken: Oosters-orthodoxen) en niet-Chalcedoonse (Oriëntaals-orthodoxen of miafysitische Orthodoxen). Het aantal mensen met een Orthodoxe achtergrond (de twee families samen) wordt geschat op zo'n kwart miljoen in Nederland en dit aantal is groeiende. Na eeuwen gescheiden van elkaar geleefd te hebben, bevinden zij zich nu samen in de diaspora en zijn vaak druk bezig om enerzijds te integreren in onze samenleving en anderzijds uitdrukking te geven aan hun religieuze identiteit. Dit laatste is vaak nauw verbonden met hun etnische identiteit, maar men zoekt ook contact met mede-immigranten met wie het label 'Orthodox' gedeeld wordt. Organisatorisch is dit uiteraard best een opgave want er is geen keizer meer die naar eenheid streeft en voor synodes is de tijd nog te vroeg. Ondanks de scheiding tussen kerk en staat helpt de Nederlandse overheid een handje door te zeggen dat ze graag met de Orthodoxen wil spreken, maar dan wel met één orgaan (zoals ze met de Islamieten ook heeft gedaan). Inmiddels hebben we als Oosters- en Oriëntaals-orthodoxe families eerst twee eigen koepels opgericht die vervolgens samen de Orthodoxe Zendende Instantie (OZI, zie www.orthodox.nl) hebben gevormd. In oktober 2021 heeft minister Sander Dekker de OZI voorlopig erkend. Ondanks het feit dat de Oosters-

en Orëntaals-orthodoxe families nog niet officieel de eucharistische communie hersteld hebben werken we goed samen: een mooi stukje synodaliteit.

4. Parochie en parochiegeestelijken

Als ik terugkijk op de drie maanden waarin onze parochie zich in heel zwaar weer bevond, dan zie ik twee factoren die ons in staat stelden om vol te houden en waar nodig snel te handelen. Allereerst noem ik het pastorale team van vier priesters en een diaken (plus een priester en diaken in ruste). Na het uitbreken van de oorlog hadden we niet veel overleg nodig om te weten waar we gezamenlijk stonden en wat ons te doen stond. In bredere zin gold hetzelfde voor verreweg het grootste deel van het parochiebestuur in nauwe en brede zin. We bleken zo veel energie en expertise in huis te hebben! Ook toen we de mogelijkheid onder ogen zagen dat Moskou ons kerkgebouw zou afnemen, beseften we dat we dan elders weer opnieuw zouden kunnen beginnen. Mensen zijn belangrijker dan de stenen. En synodaliteit in de vorm van geestelijken en parochianen die nauw samenwerken vormen het hart van een basiseenheid van de kerk: de parochie.

5. Gedeeld priesterschap

Bovenstaand gedeeld priesterschap heeft een aspect dat ik apart wil noemen. Over het algemeen zijn parochiegeestelijken in de Orthodoxe kerk getrouwd. Zeker in moeilijke omstandigheden kan een levenspartner een belangrijke steun zijn. Mijn priesterschap is iets dat ik draag samen met mijn vrouw. Ik zou het anders niet kunnen en willen. Ik wens het onze Rooms-katholieke zusterkerk van harte toe dat ze na 1000 jaar het verplichte celibaat weer afschaft. Daarmee wordt een reservoir geopend van getrouwde *virī probati*, die hun met hun levenservaring en talenten de werkers kunnen zijn die de Kerk zo hard nodig heeft.

Synodaal en episcopaal vraagt evenwichtskunst¹

Mr. Lydia Janssen

1. Inleiding

Dank u wel voor de uitnodiging om hier iets te vertellen over de ervaringen van de Oud-Katholieke Kerk in Nederland met synodale processen. Voordat ik dat doe, in schema de organisatie van onze kerk: de kerk wordt sinds 1982 bestuurd door een Collegiaal Bestuur, met daarin beide bisschoppen en gekozen vertegenwoordigers van de geestelijken en de leken. De algemene synode bestaat uit vertegenwoordigers van de parochies en van de geestelijken en komt minstens eens per jaar bijeen.

Deze synode heeft een adviserende rol richting Collegiaal Bestuur en heeft het budgetrecht. De agenda van de synode wordt in alle parochies vooraf besproken. Behalve een Collegiaal Bestuur en een algemene synode, kennen we een provinciale synode van alle geestelijken van beide bisdommen. Deze provinciale synode is eveneens adviserend.²

Om u in onze ervaringen te laten delen stel ik u voor aan Antonius Jan Glazemaker, aartsbisschop van Utrecht van 1982 tot 2000. Samen met zijn collega bisschop van Haarlem³ leidde hij de kerk in een periode van veel veranderingen. Zo gingen de bisschoppen de kerk samen met geestelijken en leken besturen, werd de liturgie vernieuwd, werd inzegening van een tweede huwelijk na scheiding mogelijk en werden vrouwen toegelaten tot het drievoudig ambt van diaken, priester en bisschop.

2. Synodaal proces cruciaal

Ik ben de biografie⁴ van Glazemaker gaan schrijven omdat ik me afvroeg hoe het toch kon dat zulke ingrijpende veranderingen tamelijk rimpelloos zijn ingevoerd, zonder al te veel polarisatie. In mijn onderzoek bleek het synodaal proces daarin cruciaal te zijn. Wat ook

belangrijk was: Glazemaker hield van besluitvorming in een synodaal proces en maakte dit proces ook persoonlijk door. Hij was zeker geen heilige en ook niet alle synodale processen in zijn ambtsperiode verliepen goed, toch vermoed ik dat er nu, twintig, dertig jaar later terugkijkend op die periode, voor onze eigen kerk en misschien ook voor synodale processen in andere kerken, inspiratie valt te putten uit de besluitvorming toen.

3. Besluitvorming over tweede huwelijk na scheiding

Om het concreet te maken zoom ik in op één van de thema's die in de jaren tachtig en negentig speelde: het inzegenen van een tweede huwelijk na scheiding.⁵ Deze casus schetst naar mijn idee een goed beeld van een aantal synodale processen uit die jaren.

De Oud-Katholieke Kerk ziet het sluiten van een huwelijk als een zaak van de burgerlijke overheid. Na die sluiting kunnen oud-katholieken het sacrament van de inzegening ontvangen. Vanwege o.a de tekst uit Marcus 10 *Wat God verenigd heeft, dat zal de mens niet scheiden* achtte men inzegening van een tweede huwelijk na scheiding niet mogelijk.

De Bond van oud-katholieke vrouwen plaatst halverwege de jaren zeventig als eerste vraagtekens bij dit standpunt. De Bond komt met een pleidooi voor meer pastorale zorg voor gescheiden gelovigen en voor verruiming van de mogelijkheden om een tweede huwelijk in te zegenen. De nota van de Vrouwenbond wordt besproken in de algemene synode die daarna de bisschoppen verzoekt om heroverweging van deze kwestie. Dat leidt eind jaren zeventig tot gesprekken in de provinciale synode, van de geestelijken, waarin de noodzaak van meer pastorale zorg wordt erkend en de mogelijkheid wordt geboden om voorbeden te doen in de zondagse viering vóór of na de sluiting van het burgerlijk huwelijk. Maar van inzegening van een huwelijk na scheiding kan, zo wordt vrij breed gedacht, geen sprake zijn. Daarna wordt het tien jaar stil op dit thema, ook bij de algemene synode en bij de Vrouwenbond.

Totdat de geestelijken eind jaren tachtig de bisschoppen om een standpunt vragen. Glazemaker herhaalt dan wat tien jaar eerder, vóór zijn ambtsperiode, is gezegd: pastorale zorg en voorbeden, maar 'inzegening is niet mogelijk vanwege de onverbreekbaarheid van het huwelijk'. Wel voegt hij eraan toe: "Deze voorlopige positiebepaling blijft pastoraal vragen oproepen".

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Dat blijkt ook wel want in het blad van de kerk vertellen een gescheiden man en vrouw hoe pijnlijk zij het vinden dat hun huwelijk niet ingezegend kan worden en op die brief volgt een aantal adhesiebetuigingen.

Ook de algemene synode dringt aan op spoedige besluitvorming en een aantal geestelijken vraagt om een nieuwe bespreking in de provinciale synode omdat zij ervaren dat het beleid 'knelt'. Vanuit de algemene synode komt daarbij dan het verzoek om de zaak te verbreden en meteen de mogelijkheid van inzegenen van relaties van paren van gelijk geslacht 'mee te nemen'. Glazemaker is tijdens een algemene synode meestal luisterend aanwezig. Maar nu reageert hij snel en kordaat. Hij gaat de vraagstukken niet samenvoegen omdat inzegenen van relaties van paren van gelijk geslacht zoveel nieuwe doordinking vraagt dat daardoor besluitvorming over het tweede huwelijk na scheiding zou worden vertraagd. Wel zegt hij toe het zegenen van relaties van paren van gelijk geslacht als apart thema te zullen agenderen.

Voor de vergadering van de geestelijken over het tweede huwelijk nodigt Glazemaker als inleidster een diaken uit, gewijd in Duitsland en werkzaam in Nederland. Zij stelt in haar inleiding geen vragen bij het ideaal van de levenslange trouw, maar ze vraagt zich af of de kerk niet meer rekening moet houden met de beperktheid en de zondigheid van de mens en of dan de vergevingsgezindheid van God niet meer zou moeten klinken in de kerk. Daarna gaan voor- en tegenstanders open met elkaar in gesprek ook over de verschillende interpretaties van de Marcustekst. Ofschoon uit de discussie bepaald nog geen eensgezindheid blijkt, sluit Glazemaker de bespreking af met de vraag of er ruimte is om tot gezamenlijk gedragen beleid te komen. Hij krijgt daarop geen uitdrukkelijk antwoord en dat ziet hij als ruimte voor een volgende stap. Hij nodigt een aantal geestelijken uit om met hem een conceptringlijn te formuleren.

Deze conceptringlijn giet de mogelijkheid van een tweede huwelijk in de vorm van een door de bisschop te verlenen dispensatie. Daarmee houdt de kerk de norm van de onverbreekbaarheid overeind, terwijl ze enige ruimte biedt voor een tweede huwelijk. Belangrijke voorwaarden voor de dispensatie zijn o.a.: er is geen uitzicht op herstel van de eerste relatie, er is schuld beleden door de gescheiden partner en de aanstaande echtgenoten achten zich in staat om hun belofte van trouw te geven.

In 1992 buigen de geestelijken zich over de conceptrichtlijn. Het gesprek over deze richtlijn wordt door één van de principiële tegenstanders achteraf 'pittig' genoemd 'maar wel met alle ruimte voor de principiële tegenstanders'. Na dit gesprek stellen Glazemaker en zijn Haarlemse collega de richtlijn vast.⁶ Dan volgt nog een herderlijke brief met het besluit en alle inhoudelijke afwegingen.⁷ Ook wordt er in de brief op gewezen dat de Oud-Katholieke Kerk binnen de kerken van de Unie van Utrecht niet alleen staat met zijn beperkte ruimte voor inzegening van een tweede huwelijk na scheiding.

Ik heb de besluitvorming over het tweede huwelijk in de biografie een schoolvoorbeeld van een synodaal proces genoemd, al zou je wel kunnen zeggen dat het onderwerp, nadat de oud-katholieke vrouwen en de algemene synode het hadden aangedragen, inhoudelijk wel erg een kwestie wordt die alleen door geestelijken is besproken. Dat zou je nu toch anders doen, hoop ik, met wat meer inbreng van leken.

4. Wat helpt voor een goed proces

Dat gezegd zijnde kun je naar aanleiding van deze casus wel factoren noemen die bijdragen aan een goed synodaal proces.

Om te beginnen de *oprechte wil* om samen, gelovigen en kerkleiders, het synodale proces door te maken niet alleen door met elkaar in gesprek te gaan maar ook met de bereidheid om opnieuw Schrift en traditie te bestuderen en op basis van de uitkomsten open te kijken naar eerder ingenomen standpunten. Dit alles vanuit de overtuiging dat de dialoog in de kerk je dichterbij 'Gods bedoelingen met ons mensen' brengt.

Vervolgens is bij alle *betrokkenen echte belangstelling nodig* in wat medegelovigen beweegt en motiveert. In mijn onderzoek voor de biografie over Glazemaker interviewde ik mensen die moeite hadden met zijn vernieuwingen. Het verraste me hoezeer bij deze tegenstanders de lofzang over de besluitvorming gezongen werd. Ze hadden zich volop gehoord gevoeld, er was interesse geweest in wat hen dreef, het synodaal proces was zorgvuldig verlopen, in toelichtingen op besluiten werden ook de argumenten van tegenstanders genoemd en – misschien nog wel het belangrijkste – de persoonlijke verhoudingen waren goed gebleven. Vernieuwingsgezinde gesprekspartners waren ook

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

positief maar wezen me er op dat er wel veel ruimte was voor tegengeluiden en dat processen lang duurden om 'zoveel mogelijk mensen binnen boord te houden'.

Ik noem ook *geduld*. Een synodaal proces vraagt om tijd: tijd voor studie, tijd voor gesprek, tijd voor heroverweging, tijd soms voor een pas op de plaats en tijd voor het zoeken naar draagvlak. Wie dat allemaal te lang vindt duren, zou kunnen bedenken dat in het kader van het synodaal proces als het goed is geloofsgesprekken plaatsvinden en studie naar Schrift en traditie. Dat is nooit zonde van de tijd wat mij betreft. In die zin is het proces de weg van proces misschien net zo belangrijk als de uitkomst.

Tot slot is zorgvuldige *regie vereist op proces en inhoud*: wat zet je wel en niet op de agenda voor een synodaal proces? Hoe baken je bij de start en gedurende het proces het thema af? Wanneer maak je een pas op de plaats, of zet je een stap vooruit? Hoe bewaak je de verbondenheid met de andere kerken? En hoe zorg je voor ruimte voor het geluid van een minderheid en hoe doe je daaraan ook recht in je besluitvorming?

5. Evenwichtskunst

In onze casus zagen we dat de regie op proces en inhoud, soms op de voorgrond, vaak op achtergrond, bij Glazemaker lag. Ik denk dat dit in een episcopale kerk ook zo hoort te zijn. Bisschoppen hebben immers bij uitstek de rollen van conservator, inspirator en bruggenbouwer. Deze regierol vroeg van Glazemaker, zo zagen we in de casus, evenwichtskunst om ruimte te bieden én in te kaderen, om vragen te stellen, te luisteren, in gesprek te gaan én om op basis daarvan knopen door te hallen en tot gedragen besluitvorming te komen. Evenwichtskunst werd ook gevraagd van allen die meededen aan het synodaal proces: van hen werd gevraagd om vrijmoedig en open het gesprek aan te gaan én om mee te bewegen in de regie op het synodaal proces.

Ik sluit af met een citaat uit de herderlijke brief over het huwelijk waarin de bisschoppen beschrijven wat het synodaal proces met hen zelf gedaan heeft:

'het is soms goed om van vanzelfsprekendheden los te komen en opnieuw de kern te ontdekken waar het om gaat'.

¹ Lydia Janssen is oud-katholiek. Van haar hand verscheen in 2020 de biografie van oud-katholiek aartsbischop Antonius Jan Glazemaker (1931-2018) 'God is groter dan ons hart'.

² Zie voor meer informatie *Canoniek recht in ecclesiologische context, Een inleiding tot het kerkelijk recht van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland*, Jan Hallebeek. Publicatieserie Stichting Oud-Katholiek Seminarie afl. 49, Amersfoort/Sliedrecht 2004 en de tekst van het Statuut voor de Oud-Katholieke Kerk van Nederland: <https://oudkatholiek.nl/organisatie/statuten-en-reglementen/>

³ In de ambtsperiode van Glazemaker wordt de zetel van Haarlem bezet door G.A. (Geert) van Kleef (1922-1995), T. J. (Teunis) Horstman (1927-2014) en J.L. (Bert) Wirix-Speetjens (1946-2008). Zij zijn bisschop van Haarlem respectievelijk van 1967 tot 1987, van 1987 tot 1994 en van 1994 tot 2008.

⁴ *God is groter dan ons hart, Antonius Jan Glazemaker (1931-2018) aartsbisschop in een tijd van verandering*, Lydia Janssen, Utrecht, 2020.

⁵ Voor de beschrijving van de casus *God is groter* blz. 254-265

⁶ *Bisschoppelijke Richtlijn voor de bediening van de huwelijksinzegening aan hen die eerder gescheiden zijn* d.d. 18 november 1992. Gepubliceerd in BMB 1992 nr. 4 blz 49 e.v.

⁷ *In heilige verbondenheid, Herderlijke brief van de bisschoppen van de Oud-Katholieke Kerk van Nederland* d.d. februari 1992.

Aan elkaar gegeven: Een protestants perspectief op synodaliteit

Prof. dr. Arnold Huijgen

1. Inleiding

Toen ik onlangs door de Vereniging voor Oecumene werd uitgenodigd om te spreken op een studiedag over synodaliteit, voelde ik me vereerd maar ook wel een beetje verward. Zelf komend uit een protestants kerkelijk nest dat zich presbyteriaal-synodaal noemt, moet ik bekennen dat ik in eerste instantie niet begreep wat er met 'synodaliteit' wordt bedoeld. Bij een synode denkt een protestant allereerst aan een kerkelijke vergadering waar afgevaardigde ambtsdragers een vastgestelde agenda af-

werken. Ik heb inmiddels geleerd dat de rooms-katholieke kerk gaat terug naar de oorspronkelijke betekenis van het begrip 'synode': een weg die je samen gaat, samen op weg zijn - en dat dit een specifiek accent van paus Franciscus is, aangezien ook in de rooms-katholieke kerk een synode doorgaans een kerkelijke vergadering aanduidt.¹ De drie speerpunten zijn, zoals bekend, *communio* (gemeenschap), *participatio* (deelnemen) en *missio* (de zending en roeping van de kerk). Het synodale proces loopt wel uit op een bisschoppensynode in 2023, maar het begint bij de gewone gelovigen.

In mijn bijdrage wil ik vanuit gereformeerd perspectief reflecteren op deze gang van zaken, door eerst te belichten hoe synodale processen in gereformeerde kring werken en daarna mee te denken met enkele aspecten die in het voorbereidende document voor het synodale proces staan benoemd.

2. Kerkelijk-structurele kant

De gereformeerde kerkregering wordt meestal presbyteriaal-synodaal genoemd. 'Synodaal' vanwege de kerkelijke vergaderingen en 'presbyteriaal' vanwege de ambten, met name het ambt van de ouderling, de pion waarmee volgens de hervormde theoloog Oepke Noordmans Calvijn de paus schaakmat zette.² De plaatselijke kerk is het uitgangspunt van het denken: die is *ecclesia completa*: alle ambten zijn daarin vertegenwoordigd: de diaken, de ouderling en de predikant (die naar gereformeerd verstaan óók een ouderling is, maar dan vrijgesteld voor de dienst van het Woord). Daar dragen gereformeerde kerkverbanden hun naam ook in het meervoud: Christelijke Gereformeerde Kerken, of Nederlands-Gereformeerde Kerken.³ Uiteraard zijn kerkelijke vergaderingen van belang, maar deze verhouden zich niet hiërarchisch tot elkaar: ze staan niet boven elkaar, maar er is sprake van een 'bredere' vergadering, omdat meerdere kerken vertegenwoordigd zijn. Fundamenteel is de gedachte, uitgedrukt in alle protestantse kerkordes sinds de synode van Emden 1571, dat geen kerk over andere kerken, geen ambtsdrager over andere ambtsdragers heersen mag.⁴ De vooronderstelling van het synodale stelsel is dat plaatselijke kerken zich houden aan wat gezamenlijk besloten is (er bestaat wel een recht van appèl). Deze eenparigheid werd zo belangrijk gevonden dat sinds Emden het gebruik was (dat stierf ook snel weer uit) dat een eerste stemming over een zaak gevolgd werd door een tweede, waarin men unaniem voor het voorstel stemde dat in de eerste ronde de meerderheid had gekregen. De intentie was geen kadaverdiscipline, maar juist een hartelijke binding aan gezamenlijke besluiten. Daarvan kon men immers voluit zeggen dat deze met 'gemeen akkoord' (algemene instemming) waren genomen.

In de praktijk ziet het synodale leven er - zoals zo vaak - minder fraai uit dan in de theorie. Het gezag van synodes is aan inflatie onderhevig. Dat begint al bij de afvaardiging naar synodes. Een generale synode, die elke drie jaar gehouden wordt, kent drie zittingsweken en ongeveer zo veel voorbereidingsweken in commissies. Vanwege het beginsel van pariteit zijn even zo veel ouderlingen als predikanten afgevaardigd; uiteraard opnieuw om te voorkomen dat een van beide groeperingen de macht naar zich toe zou trekken. Maar wie laat zich nog afvaardigen naar een generale synode, wetend van het tijdsbeslag van een week of zes?

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Predikanten kunnen zich er nog wel voor vrijmaken, al zijn er steeds meer plaatselijke gemeenten die er niet op zitten te wachten dat hun predikanten plots een paar weken bovenplaatselijke taken op zich neemt. En ouderlingen? Alleen degene die geen gewone baan heeft kan zich laten afvaardigen (tenzij hij erg fanatiek is en zijn vakantiedagen van twee jaar wil opsouperen - het is maar de vraag of je dergelijke mensen graag ziet op een synode). Bovendien moet men er aardigheid in hebben om behoorlijk formele vergaderingen met 51 andere mannen in de opstelling van een klaslokaal mee te maken, waar enkel via de voorzitter vragen gesteld kunnen worden.

Het toenemende belang van de lokale focus ten opzichte van het bredere en bovenplaatselijke speelt een rol. Die focus is op zichzelf loffelijk: steeds meer kerken zijn minder op het eigen kerkverband gericht en meer op kerken en gemeenschappen in de eigen buurt, waarmee men een diaconaal steunpunt of voedselbank onderhoudt. Het nadeel is echter dat bovenplaatselijke bezinning uit beeld verdwijnt, terwijl die in een complexer wordende samenleving steeds meer van belang is. Daarbij moet eerlijkheidshalve gezegd worden dat niet alle discussies op synodes tot de pareltjes van de kerkgeschiedenis zullen gaan behoren: het is in een dergelijke setting niet eenvoudig, theologische of geestelijke diepgang te bereiken.

Intussen wordt de formule 'synode' her en der wel vernieuwd. De Nederlands-Gereformeerde Kerken laten hun synodes samenkomen op enkele vrijdagen en zaterdagen, zodat ook mensen in loondienst in staat zijn deze bij te wonen.

De synode van de Protestantse Kerk in Nederland is een meer permanent orgaan dan de synode van de kleinere gereformeerde kerken. Daarachter steekt ook een ander kerkbegrip: de Protestantse Kerk beschouwt zichzelf als kerk in het enkelvoud. De balans tussen plaatselijke gemeente en landelijk verband is anders dan bij de zojuist geschetste praktijk, met een meer centralistische organisatie. Ook in de PKN geldt echter dat de synode naar de beleving van velen behoorlijk op afstand staat van het gewone kerklid en van de plaatselijke situatie.

In de basis is het presbyteriaal-synodale denken een goed idee, vooral in de vorm zoals ontworpen door de architecten ervan, onder andere Martin Bucer en Johannes Calvijn. De gedachte achter het ouderlingschap is dat het goed is dat de kerk niet door enkelen, maar

door velen wordt geregeerd.⁵ Dat is meer dan een democratisch principe: erachter gaat de overtuiging schuil dat de Geest aan alle gelovigen gegeven is en dat er niet één persoon is die alle wijsheid in pacht heeft. Mede vanwege zijn eigen principes kreeg Calvijn daarom veel minder macht in Genève dan hem vaak wordt toegedicht.⁶

De fundamentele gedachte is dat de gelovigen aan elkaar zijn gegeven als gemeenschap rond Christus. We hebben elkaar niet uitgezocht, maar we zijn elkaars familie, broers en zussen. We ontvangen elkaar als kostbaar geschenk van de levende God om elkaar te dienen. Naar reformatorisch verstaan is het ambt dan ook geen *magisterium* maar *ministerium*.⁷

3. Theologisch-geestelijk

Het mooie en spannende van het synodale proces in de rooms-katholieke kerk (voorzover ik daar zicht op heb) is dat ik een aantal principes herken die ik ook bij Calvijn en Bucer aantref. Iedereen wordt aangemoedigd mee te spreken omdat de Geest aan allen gegeven is.

Als buitenstaander heb ik inmiddels uit diverse krantenartikelen geleerd dat het ongebruikelijk en daarom spannend is om nadrukkelijk het gesprek aan te gaan met 'gewone' gelovigen.⁸ Bovendien leven er heel andere gedachten dan de leer zoals die door het leergezag wordt voorgestaan. De vraag is ook wat het uiteindelijk oplevert als de ongetwijfeld heel verschillende gedachten uit de hoeken van de wereldkerk bijeen worden gebracht in Rome. Maar juist daarom lijkt dit me een moedig proces.

Bovendien gaat het synodale proces niet alleen over de interne kant van de kerk, maar nadrukkelijk ook om de *missio* in de wereld. Ik weet wel dat missionair denken tot overspanning kan leiden en er zijn voorbeelden van kerken die binnenstebuiten wilden opereren en uiteindelijk geen 'binnen' meer overhielden. Maar voor de meeste protestantse kerken, vooral de meer orthodoxe of traditionele, is het tegenovergestelde gevaar veel groter: dat we zo naar binnen gekeerd raken dat we het delen in de missie in deze wereld vergeten.

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Eén keer per jaar ga ik voor in 'Hoop voor Noord', een multiculturele gemeente in Amsterdam-Noord, 15 jaar geleden begonnen met één gezin en inmiddels een gemeenschap van honderden mensen. Die kerk staat met het evangelie middenin de samenleving. Doorde-weeks runt men daar de voedselbank, en op zondag 6 maart, toen ik er vooringing, waren al de eerste Oekraïense vluchtelingen in de dienst. Diversiteit in achtergronden en geloofsbeleving is er praktijk. Helaas staan missionaire aspecten van kerk-zijn maar zo zelden prominent op synodale agenda's van gereformeerde kerken. Dat heeft met de structuur te maken, en met het profiel van de afgevaardigden: vrijwel zonder uitzondering blanke mannen uit de middenklasse en van een zekere leeftijd. Dat is uiteraard voor het synodale proces ook een spannend punt: vanuit de diverse gelovigen kunnen wel allerlei gedachten worden opgehaald, maar wat levert dat uiteindelijk op wanneer de bisschoppensynode wordt gehouden?

Hopelijk blijft de *missio*, de roeping om het evangelie te verspreiden op tal van manieren, de agenda's bepalen. Ik geloof dat christenen (en synodes) ervan opknappen wanneer ze niet enkel naar binnen gericht zijn, op het gaande houden van de lofzang (hoe belangrijk dat ook is), maar ook op het delen met anderen, en nieuwe generaties.

De documenten lezend dacht ik: Dat een synode niet in de eerste plaats een vergadering is, maar een uitdrukking van de kerk die samen op weg is – dat lijkt me een goede gedachte om elke gereformeerde synodevergadering opnieuw bij stil te staan. Dat een synodale kerk niet alleen oog heeft voor de eigen (beleids)agenda, maar een kerk is met open deuren, met een missie, een kerk die eropuitgaat: stempelde dat gereformeerde synodale agenda's maar meer dan nu het geval is. Niet om het missionaire uit te spelen tegen wat er in de kerk speelt, maar juist om deze twee bij elkaar te houden.

Dat zal ook wel moeten, want uit een recente rapportage van het Sociaal en Cultureel Planbureau blijkt dat gelovigen (van welke soort dan ook) voor het eerst in Nederland in de minderheid zijn.⁹ Dat voelde voor velen al langer zo, maar nu is het ook langs deze kant aangetoond hoe seculier ons land geworden is.

Ronduit inspirerend zijn de eerste twee van de tien thematische kernpunten die volgens het voorbereidende document uitgediept moeten worden.¹⁰ Het eerste is het punt van de 'reisgenoten': wie maakt daar deel van uit? "Wie zijn de reisgenoten, ook buiten de

kerkelijke omgeving? Welke personen of groepen laat men uitdrukkelijk of feitelijk aan de kant staan?" Deze treffende vraag naar mechanismen van insluiting en uitsluiting past niet alleen goed bij de huidige tijd en gevoeligheden, maar zij is ook cruciaal binnen de kerk.

Er is in het document oog wat in het evangelie de 'schare' heet, de menigte die Jezus omstuwt, soms volgt en dan weer wijkt. De mensen die niet ongeïnteresseerd zijn, soms geïnteresseerd raken, maar die zich (nog) niet committeren, in een bonte verscheidenheid. Waar het oog voor de menigte verdwijnt, raakt de godsdienst vooral met zichzelf bezig en doemt het gevaar van sektarisme op.

Het tweede punt is even behartigenswaardig als het eerste: 'luisteren'. Dat komt ter sprake nog voor 'het woord nemen' (dat is het derde punt). Luisteren gaat voorop, "met een open geest en een hart zonder vooroordelen." Luisteren impliceert ten minste drie dingen.

Ten eerste veronderstelt 'luisteren' een directe vorm van communicatie, in de nabijheid van de ander. Luisteren verschilt van lezen. Wie een tekst leest, bepaalt de interpretatie van de tekst zonder de betrokkenheid van een tweede persoon. Ook de auteur heeft geen gezag over de interpretatie van zijn tekst. Maar luisteren veronderstelt een spreker die de luisteraar aanspreekt. Een boek kan men probleemloos dichtslaan zonder dat iemand iets daarover te zeggen heeft, maar uit een dialoogsituatie kan men niet zomaar weglopen. Luisteren veronderstelt intersubjectief commitment.

Ten tweede betekent luisteren dat de eigen stem (en de eigen stemmen vanbinnen) tijdelijk het zwijgen op wordt gelegd. Luisteren veronderstelt openheid, zonder vooroordelen. Natuurlijk is het onmogelijk om alle vooroordelen uit te bannen of zonder vorm van voorverstaan te luisteren. Het gaat echter om een houding van ontvankelijkheid, waardoor men bereid is de eigen overtuigingen ter discussie te stellen en wellicht bij te stellen.

Ten derde is luisteren niet enkel een fysieke activiteit van het oor of van de auditieve functie, maar het is een daad van de ziel. Niet alleen een open oor, maar ook een open hart is nodig. Deze receptiviteit is cruciaal voor het christelijk geloof.¹¹ Zij heeft met nederigheid te maken: de hoogmoedige luistert niet maar heeft aan zichzelf genoeg. Wie nederig van hart is, staat open voor wat de ander te zeggen heeft.

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Niet alleen voor het synodale proces, maar ook voor het oecumenisch gesprek gaat luisteren voor spreken, ontvankelijkheid voor meedelen, nederigheid voor hoogmoed. Het schijnt mij toe dat daar nog genoeg te doen is aan alle kanten.

¹ Zie ook de bijdrage van Marcel Sarot in dit nummer.

² O. Noordmans, *Gestalte en Geest* [Amsterdam: Holland, 1955], Verzameld Werk 8 (Kampen: Kok, 1980), 434: 'Toen Calvijn op het bord de pion van de ouderling trok, (en) hij daarmee de paus schaakmat (zette).'

³ Zie D. Deddens, 'De Gereformeerde Kerken in Nederland: Een bond van kerken, geen kerk,' in: D. Deddens en M. te Velde (red.), *Vereniging in Wederkeer: Opstellen over de Vereniging van 1892* (Barneveld: De Vuurbaak, 1992), 45.

⁴ Via de website kerkrecht.nl zijn diverse kerkordes in te zien. De Christelijke Gereformeerde Kerkorde verwoordt dit principe in artikel 86: 'Geen kerk zal over andere kerken, geen ambtsdrager over andere ambtsdragers, op welke wijze ook, heersen.'

⁵ Calvijn, *Institutie*, 4.3.

⁶ Zie W. van 't Spijker, *Calvin: Biographie und Theologie*, Die Kirche in ihrer Geschichte 3 J 2 (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001), 160-162.

⁷ Cf. C. Trimp, *Ministerium: Een introductie in de reformatorische leer van het ambt* (Groingen: De Vuurbaak, 1982).

⁸ Zie bijvoorbeeld Hendro Munsterman, 'Als katholieke gelovigen iets vinden, kun je niet uitsluiten dat de Heilige Geest daarmee iets wil zeggen', *Nederlands Dagblad* 13 februari 2022. <https://www.nd.nl/geloof/katholiekinside/1084740/-als-katholieke-gelovigen-iets-vinden-kun-je-niet-uitsluiten-da> [geraadpleegd 30 juni 2022].

⁹ 'Buiten kerk en moskee', <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2022/03/24/buiten-kerk-en-moskee> [geraadpleegd 30 juni 2022].

¹⁰ 'Voor een synodale Kerk: gemeenschap, participatie en zending', https://www.synod.va/content/dam/synod/document/common/preparatory-document/pdf-21x21/DUTCH_Preparatory-Document.pdf [geraadpleegd 30 juni 2022].

¹¹ Zie mijn *Lezen en laten lezen* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2019), 126-137.

Alle stemmen gelden. De uitdaging van het congregationalisme.

Dr. Teun van der Leer

1. Inleiding

Graag lever ik een bijdrage aan de dialoog over de synodaliteit van de Kerk, vanuit de traditie van het congregationalisme. Ik zie dit als een vorm van 'receptive ecumenism',¹ een vorm van oecumene waarin we elkaars gaven uitwisselen, zoals daartoe ook is opgeroepen door de curiekardinalen Koch en Grech.² In dit geval wil ik graag iets doorgeven van de wijze waarop in mijn traditie bezinnings- en besluitvormingsprocessen plaatsvinden en getracht wordt de wil van Christus voor de kerk van vandaag

te verstaan. Ik begin met een korte historische schets van de opkomst en ontwikkeling van het congregationalisme en de theologische motivering ervoor. Daarna zal ik ingaan op het praktisch functioneren ervan. Ik sluit af met een aantal overwegingen en aanbevelingen. Hoewel ik een overtuigde baptist en (dus ook) congregationalist ben, ben ik me zeer bewust van het feit dat ook deze vorm, of eigenlijk vormen, van kerk-zijn nadelen en valkuilen kent, en ik zal niet schromen ook die te benoemen. Elkaar oecumenisch dienen betekent naast de 'good practices' ook de 'bad practices' delen en zó *samen* leren en verder komen op onze *gezamenlijke* pelgrimsweg richting het Rijk Gods.

2. Opkomst congregationalisme

Het congregationalisme is te typeren als een beweging van radicale of non-conformistische gelovigen die kozen voor een kerk van onderaf, dat wil zeggen een kerk die niet wezenlijk bepaald wordt door een ambtelijke structuur of een vastgelegde leer, maar door gelovigen die Gods roepstem *beantwoorden* door zich te verbinden aan God en aan elkaar.

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

In de woorden van de bekende Savoy Declaration van 1658, geschreven o.l.v. Thomas Goodwin en John Owen:

*'The Members of these Churches ... do willingly consent to walk together according to the appointment of Christ; giving up themselves to the Lord, and to one another by the will of God in professed subjection to the Ordinances of the Gospel.'*³

Je moet hier met name denken aan het separatisme in de Engelse kerk in de 17^e eeuw – waar het woord in 1641 gemunt is⁴ – maar ook aan de anabaptistische bewegingen van de 16^e eeuw op het continent. Het ging en gaat om een gemeenschap van zichtbare gelovigen die samen de (altijd *plaatselijke*) kerk vormen en alles van Christuswege ontvangen wat nodig is om zo'n plaatselijke kerk te zijn. Daarom spreekt men consequent over kerken of gemeenten en niet over een (landelijke of wereldwijde) kerk.⁵ Er is wel bovenplaatselijke verbondenheid en wederzijdse verantwoordelijkheid, maar ook die komt van onderaf: gemeenten die zich aan elkaar verbinden om te horen wat de Geest tegen de gemeenten zegt, zie Openbaring 2-3: Zeven specifieke boodschappen aan zeven specifieke plaatselijke gemeenten, elk eindigend met de oproep om te 'horen wat de Geest tegen de gemeenten (meervoud) zegt'. Daar zit dan ook een visie op katholiciteit onder die verder reikt dan de eigen denominatie. Maar de fundamentele theologische notie is die van een rechtstreekse onbemiddelde verbinding tussen Christus als het Hoofd van de Kerk met elke gemeenschap die samenkomt in zijn naam (Matt. 18:20). In de woorden van de eerste baptist John Smyth:

*'A visible communion of saints is of two, three, or more saints joined together by covenant with God and themselves, freely to use all the holy things of God, according to the word, for their mutual edification and Gods glory.'*⁶

Het gaat hier over de vraag hoe de tegenwoordigheid van Christus – die naar de overtuiging van al onze verschillende tradities de kerk constitueert – bemiddeld wordt. Miroslav Volf zegt daar in *After Our Likeness. The Church as the Image of the Trinity* (waarin hij zijn vrijkerkelijke ecclesiologie uiteenzet in gesprek met Joseph Ratzinger en Ioannis Zizioulas) het volgende over:

*'I argue that the presence of Christ, which constitutes the church, is mediated not simply through the ordained ministers but through the whole congregation, that the whole congregation functions as mater ecclesia to the children engendered by the Holy Spirit, and that the whole congregation is called to engage in ministry and make decisions about leadership roles.'*⁷

Deze gemeenschap van gedoopte gelovigen, die ieder de Geest ontvangen hebben en waar de identiteit van het 'in Christus zijn' definitief bepalend is, boven ras, afkomst, gender of sociale klasse, kent geen praktijken (een woord dat ik prefereer boven rituelen of sacramenten, maar die vallen er ook onder) die niet ten diepste een gemeenschapsgebeuren zijn en waarvoor dus allen gezamenlijk verantwoordelijkheid dragen. Vandaar dat wij spreken over het priesterschap van alle gelovigen (ieder kan rechtstreeks tot God gaan, kan vergeving schenken en kan anderen zegenen), het profeetschap van alle gelovigen (God kan door ieder spreken) en het koningschap van alle gelovigen (Christus regeert zijn kerk door de gezamenlijke stem van allen). Dit wil niet zeggen dat we geen ambten kennen (al wordt het in veel gevallen niet zo genoemd; vaak prefereert men bediening of dienst), maar het betekent dat predikanten, oudsten en diakenen *niets doen waartoe ook niet de gehele gemeente geroepen is*. Zij zijn voor-gangers, geen 'allein-gangers'.

Er ligt dus een specifieke ecclesiologie onder de praktijk die ik hier beschrijf. Een ecclesiologie die principieel begint bij de lokale gemeente die, onder het gezag van Jezus Christus die haar Heer is, het leven van de kerk invult en richting geeft. Zoals bijvoorbeeld verwoord in het eerste artikel van de beginselverklaring van de *Baptist Union of Scotland*:

*That the Lord Jesus Christ our God and Saviour is the sole and absolute Authority in all matters pertaining to faith and practice, as revealed in the Holy Scriptures, and that each Church has liberty, under the guidance of the Holy Spirit, to interpret and administer His laws.*⁸

3. De gemeente als beslisorgaan

Hoe worden dan besluiten genomen? Het hoogste gezagsorgaan is de gemeentevergadering die, zo vaak als nodig is, bijeenkomt voor een gezamenlijk beraad van Woord en

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

gebed om te komen tot het verstaan van de wil van Christus. In zijn reflectie op zijn deelname aan de tweede dialoogronde tussen de *Baptist World Alliance* (BWA) en de Pauselijke Raad voor de promotie van de christelijke eenheid, gehouden van 2006-2010, schrijft de algemeen secretaris van de *European Baptist Federation* (EBF) Tony Peck: 'The "magisterium" for Baptists remains the local church gathered to seek the mind of Christ in fellowship with other churches'.⁹ Het is interessant om te zien hoe in het rapport dat over deze dialoog werd gepubliceerd – 'The Word of God in the Life of the Church'¹⁰ – het begrip *episkope* door de baptisten – overigens zonder dat de persoonlijke dimensie wordt ontkend - vooral communaal wordt ingevuld als een 'watching over each other', verantwoordelijkheid dragen voor elkaar.¹¹ Met betrekking tot het nemen van besluiten gaat het om een communaal proces van onderscheiding, 'to discern the mind of Christ' zoals men in de vroege separatistische en baptistische gemeenten zei. Het is een gemeenschappelijk proces waarbij elke stem telt en dient te worden gehoord, vanuit de overtuiging dat de Geest door ieder spreken kan 'zoals Hij wil' (vgl. 1 Kor. 12:11). Dat zijn dan de stemmen van allen die deel uitmaken van de gemeente, maar ook de stemmen uit het verleden en uit de breedte van de kerk.

De traditie speelt dus ook een rol. De eigen traditie, zowel plaatselijk als breder, maar ook de traditie in katholieke zin. Baptisten, om me daar nu even toe te beperken, hebben dat al vroeg benadrukt, bijvoorbeeld door zich aan te sluiten bij de oecumenische geloofsbelijdenissen (Apostolicum en Nicea-Constantinopel), maar ook door bij bevestigingen van hun voorgangers, ook predikanten uit andere kerken uit te nodigen voor de handoplegging.¹² Traditie is dus geen 'verboden woord' in onze traditie(!), maar is wel altijd ondergeschikt aan de Schrift. Wanneer we tot de conclusie komen dat een onderdeel van onze traditie niet in overeenstemming is met Gods Woord, voor zover wij dat verstaan, dan schrappen of veranderen we die traditie. In die zin behoort het tot het wezen van onze traditie om deze nu en dan te veranderen. We noemen dat ook wel het 'further light' principe, een groeiend en verdiepend inzicht in de betekenis en de bedoeling van de Schrift.¹³ Het geloofsgesprek gaat altijd door en komt pas tot rust in het eschaton (1 Kor. 13:8-12).

4. De praktijk

In een interview op kerknet spreekt Myriam Wijlens over een heel spiritueel proces onder de synode, dat begint met een gezamenlijk als gelijken luisteren naar het Woord van God.¹⁴ Dit is vanaf het begin de basis geweest voor bezinning en besluitvorming binnen onze gemeenten. In de eerste gemeenten gebeurde dit veelal op zondagmorgen, in aansluiting op de dienst waarin was gebeden en het Woord verkondigd. In feite werd de dienst voortgezet: in het licht van wat daar gebeurd was, ging men het proces aan van 'discerning the mind of Christ' en werden besluiten genomen, bij voorkeur via algehele consensus.¹⁵ Gaandeweg werden de vergaderingen losgekoppeld van de zondagmorgen en werden het door-de-weekse bijeenkomsten voor 'gebed en beraad'. Men was zich nog altijd zeer bewust van die verbinding. Dat veranderde in de loop van de 19^e eeuw, toen de vergaderingen steeds meer het karakter kregen van zakelijke bijeenkomsten waarin besluiten werden genomen bij meerderheid van stemmen. Malcolm Egner, die in Engeland onderzoek deed naar deze veranderingen, spreekt van een verschuiving van 'covenant meeting' naar 'business meeting'.¹⁶ Het vergaderen, met z'n eigen dynamiek van statistieken, notulen, jaarverslagen, voorstellen, moties en stemmingen, nam steeds meer de plaats in van het samen zoeken naar de wil van Christus in gebed en Bijbellezing. Daarnaast bleek uit zijn onderzoek dat door deze verschuiving de vergaderingen ook formeler en complexer werden en dat door deze complexiteit en verzakelijking, het aantal conflicten toenam, evenals vormen van oppositie, een agressief beroep op procedures en een algeheel gevoel van ontevredenheid. Over 'bad practices' gesproken. Zo kan wat 'goed' begonnen is gemakkelijk ontsporen (een fenomeen wat, vrees ik, niemand van welke kerkelijke traditie ook vreemd voor zal komen).

Het is interessant om te zien hoe men in zowel de Britse als de Schotse Unie – waar de bakermat van het baptisme ligt – de laatste decennia zoekt naar nieuwe vormen van beraad die meer recht doen aan de oorspronkelijke intentie. Een in 2009 gestart project binnen de *Baptist Union of Scotland* onder de naam 'the attentive community' poogde een omslag te bewerkstelligen van een situatie 'waarbij mensen zich vastbijten in hun recht om te spreken en gehoord te worden' naar een situatie waar mensen weer leren om 'te luisteren en gezamenlijk tot overeenstemming te komen'.¹⁷ Benadrukt wordt dat

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

onderscheiding een geestelijke oefening is die geestelijke vaardigheden vereist, die men niet alleen ontleent aan de eigen bronnen, maar waarvoor men ook te rade gaat bij monastieke tradities en bij een beweging als de quakers.

Dat het hier geen 'soft practice' betreft in de zin van een proces vol 'pais en vree', is goed te zien in Hand. 15 waar rond de kwestie van het al dan niet besnijden van de heidenen 'grote onenigheid' ontstaat en een 'felle woordenstrijd' (vs. 2). Deze wordt letterlijk 'tot stilte gebracht' als Barnabas en Paulus verhalen van wat God onder de heidenen heeft gedaan (vs. 12). Vervolgens wordt de Schrift gelezen in het licht van deze nieuwe narratieven en wordt een besluit genomen door de apostelen en de oudsten 'in overleg met de gehele gemeente' (vs. 22) 'in overeenstemming met de Heilige Geest' (vs. 28). Dat laatste neemt overigens niet weg dat er later – onder nieuwe omstandigheden – weer van kan worden afgeweken, zoals bijvoorbeeld blijkt uit diverse uitspraken van Paulus in zijn brieven over het wel eten van aan de afgoden geofferd vlees.¹⁸ Een vroege vorm van 'further light' zou je misschien kunnen zeggen of een inspelen op gewijzigde omstandigheden (of een combinatie). Het onderscheiden van de wil van Christus blijft dus een dynamisch en beweeglijk proces, met, wat VU-missiooloog Jo Verkuyl 'verspringende prioriteiten' placht te noemen.¹⁹ Wanneer Christus belooft met ons te zijn 'alle dagen, tot aan de voltooiing van deze wereld' (Matt. 28:20), dan is het onze verantwoordelijkheid, zo schrijft hij, om ons steeds weer af te vragen 'welke dag is het vandaag?'²⁰ Waartoe roept Christus ons, nu en hier? Dat vraagt om kennis van de Schrift, van de traditie en van de cultuur. En om een luisteren naar alle stemmen binnen die Schrift, die traditie en die cultuur, waardoor de Geest spreken kan en wil.

5. Overwegingen en aanbevelingen

Ik zet nog even op een rij wat ik zou willen meegeven vanuit onze traditie.

1. Stimuleer eerst en vooral het geloofsgesprek. Het klinkt zo simpel, maar voor je het weet duik je direct in gesprekken over procedures, een diversiteit aan onderwerpen en besluitvormingsprocessen. Begin bij de bron. Waar gaat het om in de kerk? Wie is Christus voor jou? Wat is jouw houvast als het leven tegenzit? Met

elkaar spreken over je geloof is niet alleen nodig en verrijkend, het scheidt ook een basis – de juiste basis – om het gesprek over andere zaken te voeren.

2. Leer langer luisteren. Neem tijd om te luisteren naar de Bijbel. Doe Bijbelstudie met elkaar. Of een *lectio divina*. Geef ruimte aan de trage vragen. Hetzelfde geldt voor het luisteren naar elkaar. Hoe vaak zijn we in gedachten al bezig een reactie te formuleren terwijl iemand nog aan het woord is. Luister zonder oordeel naar elkaars verhalen.
3. In het verlengde daarvan: wees geduldig. Met elkaar, met de Geest die zijn eigen tempo heeft en met het komen tot onderscheid. Quaker Kara Cole noemt onderscheiding hard en tijdrovend werk. Samen luisteren naar de Geest vraagt om geduld, energie en toewijding.²¹ En de Canadese Mennonieten Paul Doerksen en Karl Koop spreken over 'de deugd van geduld' die tijd en ruimte creëert voor conversatie en dialoog.²²
4. Trap niet in de valkuil dat het om een democratisch proces gaat. Ook binnen het congregationalisme belijden we voluit dat de kerk een Christocratie is. Dat betekent wel dat alle stemmen *tellen*, maar niet dat alle stemmen *gelden*. In de basistekst van het congregationalisme, Matteüs 18:20, gaat het om samenkomen *in Jezus' naam*. Dit betekent dat zijn naam kwalificerend is voor alles wat daar gebeurt en dus ook voor alles wat daar besloten wordt.²³
5. Wees niet bang. Zoals de Engelsen zeggen 'communal discernment is a messy business.'²⁴ Er spelen allerlei dynamieken, niet alleen theologisch, maar ook psychologisch en sociologisch, die het proces kunnen ondermijnen, verstoren of ronduit verzieken. En daar doorheen werkt de Geest. Het is de weg die Hij altijd gaat, waaiend waarheen en ik zou ook zeggen waar doorheen Hij wil. 'In Hem leven wij, bewegen wij en zijn wij.' (Hand. 17:28) Dat geeft blijvend vertrouwen.

¹ Mennoniet John Roth, directeur van de 'Mennonite Historical Library' in Goshen, Indiana, USA, omschrijft het als een streven 'to recognize the Spirit of Christ in the gifts of other Christian churches and learn to receive those gifts as a source of renewal.' John D. Roth, "'Without Spot or Wrinkle': The Tendency towards Separation in the Mennonite Tradition ... and a Vision for a 'Rhizomic' Church," in *Come Out from among Them, and Be Ye Separated, Saith the Lord. Separationism and the Believers' Church Tradition*, ed. William H. Brackney with Evan L. Colford (Eugene: Pickwick, 2019), 80. Zie ook Peter J. Leithart, *The End of Protestantism. Pursuing Unity in a Fragmented Church* (Grand Rapids, MI: Brazos Press, 2016), 167-169.

² Hendro Munsterman, "Leren van synodaliteit van andere kerken", *Nederlands Dagblad*, 2 november 2021.

³ "The Savoy Declaration" in Williston Walker, *The Creeds and Platforms of Congregationalism* (Eugene: Wipf & Stock, 2005, eerste uitgave 1893), 404.

⁴ Volgens Nuttall door 'Particular Baptist' William Kiffin in 1641: 'Christ hath given this Power to his Church, not to a Hierarchy, neither to a National Presbytery, but to a company of Saints in a Congregationall way'. G.F. Nuttall, *Visible Saints. The Congregational Way 1640-1660* (Weston Rhyn: Quinta Press, 2001, eerste uitgave 1957), 8.

⁵ Voor John Owen (1616-1683), volgens Nuttall 'termed with justice the leading figure among Congregational divines' (Nuttall, *Visible Saints*, 39) was de plaatselijke kerk de enige vorm van kerk-zijn: 'There is no other sort of visible church organized but a particular church or congregation, where all the members thereof do ordinarily meet together in one place' (John Owen, *The True Nature of a Gospel Church, The Works of John Owen* Vol. 16 [Carlisle: Paternoster, 1991], 3). Op grond hiervan beweerde hij zelfs dat afscheiding van de kerk van Engeland geen schisma kon zijn, want 'it is no crime to depart from nothing' (John Owen, *Of Schism, The Works of John Owen* Vol. 13 [Carlisle: Paternoster, 1991], 191).

⁶ John Smyth, "Principles and inferences concerning The visible Church" (1607) in W.T. Whitley (ed.), *The Works of John Smyth Vol. 1* (Paris, Arkansas: The Baptist Standard Bearer, 2009, eerste uitgave 1915), 252. Elders schrijft hij: 'We say the Church or two or three faithful people separated from the world and joined together in a true covenant, have both Christ, the covenant, and promises, and the ministerial power of Christ given to them, and that they are the body that receive from Christ's hand out of heaven, or rather from Christ their head this ministerial power' ("Paralleles, Censures, Observations" [1609] in W.T. Whitley [ed.], *The Works of John Smyth Vol. 2* (Paris, Arkansas: The Baptist Standard Bearer, 2009, eerste uitgave 1915), 403.

⁷ Miroslav Volf, *After Our Likeness: The Church as the Image of the Trinity* (Grand Rapids: Eerdmans, 1998), 2.

⁸ "Constitution of the Baptist Union of Scotland", <http://www.scottishbaptist.org.uk/sites/default/files/files/ConstNew.pdf>, geraadpleegd 8-7-15.

⁹ Tony Peck, "'The Word of God in the Life of the Church': A Traveller's Guide – Background, Broader Perspectives and Challenges", *Journal of European Baptist Studies* 15.3 (2015), 38. Inmiddels is de derde dialoogronde gestart in 2017, die loopt tot 2021. Thema daarvan is "Forms of Common Witness" (<https://www.baptistworld.org/dialogues/>, geraadpleegd d.d. 14-3-22).

¹⁰ "Baptists and Catholics Together: The Word of God in the Life of the Church", *American Baptist Quarterly* 31.1 (2012).

¹¹ In de inleiding wordt gewezen op de 'threefold form of *episkope* as communal, personal and collegial'. Maar voor de baptisten is de persoonlijke *episkope* altijd een afgeleide van de gemeenschappelijke: 'First the church gathers in fellowship (*koinonia*), and this calls for oversight (*episkope*) to guide and maintain it; there is no sense that the office of oversight, however it is expressed, *creates* the fellowship and unity of the church.' ("Baptists and Catholics Together", 12).

¹² Een typerend voorbeeld van de katholieke insteek is dat bij de oprichtingsvergadering van de BWA in 1905, voorzitter Alexander McLaren alle aanwezigen staande het Apostolicum laat uitspreken, 'to put aside any doubt that Baptists stood in the tradition of the historic orthodox Christian faith and of the "Holy Catholic Church."' (Richard V. Pierard [ed.], *Baptists together in Christ 1905-2005* [Fall Church: BWA, 2005], 24).

¹³ 'Further light' gaat terug op separatist Henry Barrow, die deze gedachte 'embryotic in Browne' ontwikkelde, zie Stanley Grenz, *Isaac Backus – Puritan and Baptist* (Macon: Mercer University Press, 1983), 23. Zie ook Anthony R. Cross, "'Through a glass darkly': The Further Light Clause in Baptist Thought," in *Questions of Identity: Essays in Honour of Brian Haymes*, ed. A. Cross and R. Gouldbourne (Oxford: Regent's Park College, 2011), 92-118; Sean Winter, *More Light and Truth? Biblical Interpretation in Covenantal Perspective* (Oxford: Whitley, 2007). In veel van de zgn. 'church covenants' van de separatistische Gemeenten is sprake van 'walking in the ways of God, known *and to be made known* unto us' (mijn curs.).

¹⁴ <https://www.kerknet.be/kerknet-redactie/artikel/myriam-wijlens-%E2%80%98wacht-niet-op-het-initiatief-van-iemand-anders%E2%80%99> [geraadpleegd d.d. 15-3-2022].

¹⁵ Vgl. 1 Kor. 14:29 waar nadat de profeten gesproken hebben 'de anderen' het moeten beoordelen.

¹⁶ Malcolm J. Egnor, "Whatever happened to the Covenant Community?", *Baptist Quarterly* 42.4 (2008), 519-538 en "In search of the church meeting", *Baptist Ministers' Journal*, July 2013, 3-8.

¹⁷ Stuart Blythe, "Als gemeente samen Gods wil onderscheiden: een Schots-baptistisch perspectief" in *Samen Ontdekken! De uitdaging van de vergader(en)de gemeente: samen de wil van Christus onderscheiden*, red. Ingeborg Janssen-te Loo, Unie van Baptistengemeenten in Nederland (April 2016), 77.

¹⁸ Zie voor een uitvoeriger betoog over 'discernment' vanuit Hand. 15 Henk Bakker, "Leren onderscheiden volgens het Nieuwe Testament", in *Samen ontdekken!* 18-33, en Andrew Rollison, "Hearing God Communally", Introductory talk for first BUS Residential Council May 18th-19th 2010 on Acts 15:1-35, gedownload van <https://scottishbaptistcollege.typepad.com/> d.d. 17-3-22.

¹⁹ Dr. J. Verkuyl, *Gedenken en verwachten. Memoires* (Kampen: Kok, 1983), 328.

²⁰ Dr. J. Verkuyl, *Preken en preekschetsen* (Kampen: Kok, 1980), 13.

²¹ Kara Cole, "Panel on Challenges," in *Servants of the Word: Ministry in the Believers' Church*, ed. David B. Eller (Elgin: Brethren Press, 1990), 127.

²² Karl Koop, "Word, Spirit, Experience, and the Practice of Patience: Learning from the Waterlander Mennonite Twofold Word Debate", *Mennonite Quarterly Review* 92.4 (2018), 536.

²³ Zie hierover uitvoeriger: Teun van der Leer, "Wij zijn niet autonoom en zeker geen democratie! Over congregationalistische misverstanden en mogelijke alternatieven", in *De geschiedenis van het Schriftwoord gaat door. Gedachten ter markering van de theologie van Dr. O.H. de Vries*, red. Henk Bakker, Albrecht Boerrigter, Jeanette van Es, Winfried Ramaker (Utrecht: Kok, 2014), 145-62.

²⁴ Andrew Rollison, "Hearing God Communally", 2; Thomas R. Yoder Neufeld, "Unsettled Peace: The Unity of the Spirit," *Mennonite Quarterly Review* 42.4 (2018), 541-544.

Synodaliteit en de 'gewone gelovige'

Prof. dr. Marcel Sarot

1. Paus Franciscus' eigen wijze van gezags-uitoefening

Het synodaal proces waaraan de Rooms-Katholieke Kerk onlangs is begonnen, is sterk verbonden met de wijze waarop Paus Franciscus in zijn pontificaat een nieuwe fase van de verwerking van het Tweede Vaticaans Concilie wil inzetten, en ook met de stijl van besturen van deze paus. Daarom wil ik allereerst iets zeggen over die bestuursstijl. Ik wil daarvan een aspect belichten dat te weinig expliciet wordt besproken, terwijl het toch niet onbelangrijk is. En dat punt is dit: deze paus oefent zijn gezag op andere wijze uit dan zijn voorgangers. In dit pontificaat wordt een paradox uitvergroot die eerder al aanwezig was. Deze paradox is de volgende: naarmate formeel gezag groter is, moet de uitoefening ervan met meer prudentie gebeuren. Wij weten het allemaal: in 1870 werd de onfeilbaarheid van de paus gepromulgeerd. Veel mensen denken dat sindsdien alles wat de Paus zegt, onfeilbaar is. Als theologen weten wij beter: onfeilbaar zijn uitspraken van de paus dan en slechts dan, 'wanneer hij als opperste herder en leraar van alle gelovigen, die zijn broeders in het geloof versterkt, de leer omtrent geloof en zeden in een definitieve uitspraak afkondigt' (LG 23, geciteerd in CCC 891). Ten tijde van de promulgatie dachten velen dat dit dogma het bestuur van de kerk zou vereenvoudigen. Waarom, bijvoorbeeld, zou je nog een concilie nodig hebben als je al een onfeilbare paus hebt? De geschiedenis heeft anders uitgewezen. Enerzijds kregen *alle* uitspraken van de paus – ook de feilbare – meer gewicht door het dogma van de onfeilbaarheid, maar anderzijds bleek de drempel voor het doen van een onfeilbare uitspraak hoog. In de praktijk heeft alleen paus Pius XII zo'n uitspraak gedaan, namelijk toen hij in 1950 het dogma van de tenhemelopneming van Maria met lichaam en ziel afkondigde. Van andere pausen wordt gezegd dat zij het doen van

onfeilbare uitspraken wel hebben overwogen, maar zij hebben het niet gedaan. Paulus Johannes Paulus II zou bijvoorbeeld hebben overwogen, onfeilbaar te verkondigen dat het priesterambt voorbehouden is aan mannen, maar hij heeft het uiteindelijk niet gedaan. Die aarzeling is begrijpelijk, want als een paus een uitspraak zou afkondigen die formeel de onfeilbare status had, zou geen van zijn opvolgers daar meer op terug kunnen komen, zelfs wanneer ook binnen de kerk niemand meer in de waarheid van deze uitspraak zou geloven. De hoogte van het formele gezag waarop een paus een beroep kan doen, leidt ertoe dat pausen dat formele gezag zo min mogelijk inroepen. Paus Benedictus XVI ging daarin nog weer een stap verder dan zijn voorganger toen hij expliciet een onderscheid ging maken tussen zijn publicaties als theoloog en zijn publicaties als paus. Met zijn publicaties als theoloog mocht je het van harte oneens zijn, want die waren 'op generlei wijze een uitdrukking van het leergezag,' maar 'enkel en alleen een uitdrukking van mijn persoonlijk zoeken.'¹

Bij het lezen van pauselijke documenten is het van belang, oog te hebben voor de verschillende typen documenten. Een apostolische exhortatie heeft bijvoorbeeld minder gezag dan een encycliek, en een motu proprio staat weer boven een encycliek, maar heeft veelal een andersoortige inhoud dan een encycliek. Paus Franciscus lijkt er echter alles aan te doen om de onderscheiden te relativiseren. Ik vermoed dat dit bewust is: hij streeft naar maximale impact bij minimaal formeel gezag. Ik geef een paar illustraties. Zijn eerste belangrijke document, eigenlijk een korte samenvatting van wat deze paus wil, *Evangelii gaudium* (2013), heeft meer aandacht gekregen dan de meeste encyclieken van zijn voorganger. Toch is het geen encycliek maar 'slechts' een apostolische exhortatie.² Vervolgens kwam de paus een aantal keren in het nieuws met uitspraken gedaan in interviews. Soms kennen wij die uitspraken alleen maar doordat een bevriende journalist ze ongeautoriseerd, maar met toestemming van de paus publiceerde, en in andere gevallen hebben wij beeld- en geluidsopnamen van de interviews. Die uitspraken hadden soms een behoorlijke impact zonder dat hun formele gezag helder was.³ Zelfs als deze paus een encycliek publiceert, kunnen er nog twijfels zijn bij het gezag. Encyclieken worden meestal in het Latijn gepubliceerd en de Latijnse tekst heeft dan het hoogste gezag, hoger dan de vertalingen. Deze paus maakt er echter een gewoonte van, eerst de vertalingen te publiceren en dan pas het Latijnse origineel. Hij publiceerde *Laudato Si* eerst in acht moderne talen (Arabisch,

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Engels, Frans, Duits, Italiaan, Pools, Portugees en Spaans) en pas veel later in het Latijn. *Fratelli Tutti* uit 2020 staat inmiddels (21 maart 2022) in twaalf talen op de website van het Vaticaan, maar nog niet in het Latijn. Op die manier worden de gepubliceerde encyclieken feitelijk een soort gepubliceerde kladversies; mochten er nog foutjes in zitten, dan kunnen die met de publicatie van de officiële, Latijnse tekst, enkele jaren later, worden gecorrigeerd.

Hier lijkt hier sprake van een bewuste strategie, waarin meer wordt beoogd dan je op formele gronden zou verwachten. Formeel is een ongeautoriseerd interview niet van zoveel belang, feitelijk ligt dat anders. Volgens mij is dit ook aan de orde in het synodaal proces dat de paus nu heeft ingezet.

2. Synodaal proces

Formeel, zo zou je kunnen denken, hebben wij in het synodaal proces slechts te maken met een alternatieve manier om een bisschoppensynode voor te bereiden, maar feitelijk is er meer aan de hand dan dat. Het begint al met de betekenis die aan het woord *synode* wordt gegeven. In het kerkelijk wetboek treffen wij twee soorten synodes aan: de diocesane synode en de bisschoppensynode. Van de diocesane synode wordt gezegd: 'Een diocesane synode is een bijeenkomst van uitgekozen priesters en andere christengelovigen van een particuliere Kerk, die tot welzijn van de gehele diocesane gemeenschap de diocesane Bisschop bijstaan' (CIC 460). Van de bisschoppensynode wordt gezegd: 'De bisschoppensynode is een vergadering van Bisschoppen die, uitgekozen uit de verschillende gebieden van de wereld, op vastgestelde tijden bijeenkomen om een nauwe verbondenheid tussen de Paus en de Bisschoppen te bevorderen en om de Paus tot het behoud en de groei van geloof en zeden en tot het onderhouden en versterken van de kerkelijke discipline met hun raad behulpzaam te zijn, alsook om overleg te plegen over vraagstukken die het handelen van de Kerk in de wereld betreffen' (CIC 342). In beide gevallen gaat het om een overleg dat bedoeld is om de hiërarchisch hoogste aanwezige bij te staan in het bestuur van de kerk.

In het synodaal proces dat Paus Franciscus is begonnen, wordt *synode* niet langer opgevat als een bijeenkomst en is het adviseren van de hiërarchisch hoogste aanwezige ook niet

het primaire doel. 'Synodaal' wordt uitgelegd aan de hand van de etymologie van die woord: *sun hodos*, samen op weg. Twee aspecten van dat samen op weg zijn worden er speciaal uitgelicht: belangrijk is *dat* wij op weg zijn (en niet stilstaan of -zitten) en *met wie* wij op weg zijn. Wat dit laatste betreft: niet de clerus staat centraal en ook niet de kerngevolgen, nee, het is vooral belangrijk dat wij op weg zijn met de mensen in de marge van de kerk en met de Heilige Geest. Niet het nemen van beslissingen is belangrijk, maar dat wij luisteren naar elkaar en naar de Heilige Geest.⁴ Als je de documenten goed leest, komen woorden als 'voorbereidende fase' en 'voorbereidingsdocumenten' in een ander licht te staan: je hebt hier niet te maken met een voorbereiding, gevolgd door een synode, maar met een synodaal proces in vier fasen, waarvan elke fase essentieel is. Drie begrippen die in dit verband vallen zou ik graag nader toelichten: clericalisme, *sensus fidei* en volk Gods.

3. Clericalisme

Als er iets is waar Paus Franciscus een hekel aan heeft, is het wel clericalisme. Maar wat is 'clericalisme' nu eigenlijk? In de Van Dale die ik thuis heb staan, de veertiende editie uit 2005, komt het woord niet meer voor. In de zevende druk uit 1950 nog wel: 'theorie die aan de geestelijkheid meer macht toekent dan haar rechtens toekomt.' Kennelijk oordeelde de redactie dat dit woord in de 21ste eeuw niet actueel meer is. De Paus denkt daar anders over, en ik vermoed dat dit woord onder zijn invloed wel weer zal terugkeren in de Van Dale. Paus Franciscus gaf onlangs een interview met de Italiaanse zender RAI TRE. Daar zegt hij het volgende: 'De kerk heeft als missie om altijd op pelgrimstocht te zijn, altijd op zoek. Het ergste wat de huidige kerk kon overkomen is de wereldse gezindheid; dat is nog erger dan libertijnse pausen. Want uit een wereldse gezindheid komt clericalisme voort, en clericalisme leidt tot starheid. Onder die starheid zit de rot, dat is mijn grootste zorg. Dan gaat een ideologie het Evangelie verdringen. Zonder het offer van Christus kan er geen kerk zijn. Dat is de pelgrimstocht waarover ik het had en dat is hoe ik de kerk van morgen zie.'⁵ Enerzijds typeert de Paus hier het samen op weg zijn van het synodaal proces als een pelgrimstocht. Anderzijds verklaart hij het zich vastklampen aan de macht van de geestelijkheid, het clericalisme, uit een wereldse gezindheid. Die leidt tot een vasthouden aan de status quo en dus tot starheid.

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Als ik de Paus goed begrijp, moeten wij niet alleen uitkijken met het onderscheid tussen de voorbereiding en de eigenlijke synode, maar ook met de gedachte dat de gelovigen weliswaar mogen meepraten, maar de bisschoppen uiteindelijk beslissen. Dat is correct wanneer het gaat over de traditionele synode als raadgevende vergadering,⁶ maar wanneer men dit binnen het synodaal proces vooropstelt, doet dit geen recht aan het feit dat wij in het synodaal proces vooral samen naar de Heilige Geest moeten luisteren. Bovendien kan het gelovigen ontmoedigen om überhaupt mee te gaan praten. Zij kunnen het gevoel krijgen dat de bisschoppen er toch anders over denken, en dat het dus helemaal geen zin heeft wanneer zij meepraten. De houding die juist ook van de bisschoppen wordt gevraagd, is een luisterende houding, in de gedachte dat de Geest ook en juist door 'gewone gelovigen' kan spreken. 'De heilige Benedictus onderstreept hoe "de Heer vaak de beste beslissing openbaart" aan wie geen belangrijke posities bekleedt in de gemeenschap (in dit geval de jongste).'⁷ Synodaliteit is daarom niet alleen een proces, maar ook een attitude.⁸ Die attitude vraagt om een 'proces van bekering,' waarin een nieuwe vorm van leiderschap ontstaat: 'niet verticaal en klerikaal, maar horizontaal en gericht op samenwerking.'⁹

Ik denk dat het mee laten praten van grote groepen gelovigen bijna onvermijdelijk ertoe leidt dat zij ook meer direct betrokken worden bij de beslissingen die gedurende het synodaal proces worden genomen. Dat is ook in lijn met het beleid van deze paus. Hij heeft een- en andermaal benadrukt dat hij leken en in het bijzonder vrouwen meer wil betrekken bij het bestuur van de kerk. Twee van de mensen die bij de presentatie van het voorbereiden document voor de synode op het podium zaten, waren vrouwen.¹⁰ In februari 2021 benoemde paus Franciscus voor het eerst een vrouw (zuster Nathalie Becquart) als een van de twee ondersecretarissen van het secretariaat-generaal van de bisschoppensynode; als zodanig heeft zij ook stemrecht.¹¹ Eerder dat jaar al maakte de Paus bekend dat vrouwen konden worden aangesteld als lector en acoliet, functies die geen bestuurlijke verantwoordelijkheden met zich meebrengen maar wel van grote symbolische waarde zijn, zoals ook de eerdere beslissing dat geestelijken die geen bisschop zijn, niet voor hun emeritaat de eretitel *monseigneur* meer kunnen krijgen. En heel onlangs maakte het Vaticaan in een nieuwe apostolische constitutie getiteld *Praedicate Evangelium* bekend dat de Vaticaanse dicasterieën in de toekomst door vrouwelijke of mannelijke leken kunnen worden

geleid. Kortom, het is niet alleen de bedoeling dat leken meepraten en samen met geestelijke luisteren naar de Geest, het is wel degelijk ook de bedoeling dat zij in toenemende mate posities met beslissingsbevoegdheid gaan innemen.

4. Sensus fidei

De grotere rol voor leken heeft te maken met het tweede begrip waar ik hier aandacht voor wil vragen: de *sensus fidei*. Bij de documenten die de website van het Vaticaan aanbeveelt als van belang voor het synodaal proces is ook het document van de Internationale Theologische Commissie *Sensus fidei in het leven van de kerk*. Bij de *sensus fidei* gaat het om het geloofsaanvoelen van de gelovige gemeenschap. Daarbij gaat niet op de eerste plaats om de hiërarchie. Vaticanum II sprak in de dogmatische constitutie over de Kerk *Lumen gentium* eerst over het volk Gods, daarna pas over de hiërarchie. En de *sensus fidei* wordt besproken in het hoofdstuk over het volk Gods (LG 12), niet in dat over de hiërarchie. Dit heeft te maken met het feit dat *alle* gelovigen in het doopsel de Heilige Geest hebben ontvangen (LG 12), dat zij allen delen in het algemeen (of gemeenschappelijk) priesterschap der gelovigen (LG 10), dat zij allen delen in het drievoudig ambt van Christus en deelhebben aan Zijn priesterlijke, profetische en koninklijke taak (CIC 204)¹². De tegenstelling leek vs. geestelijke is een fundamenteel onjuiste tegenstelling, zo heeft kardinaal Kasper laten zien. Het woord 'leek' is afkomstig van het Griekse woord *laos*, volk, en aangezien wij allen krachtens ons doopsel lid zijn van het volk van God, verliezen wij nooit de status van leek, ook niet wanneer wij gewijd worden.¹³ Op dezelfde grond heeft de internationale theologische commissie het scherpe onderscheid tussen de onderwijzende Kerk (*ecclesia docens*) en de lerende Kerk (*ecclesia discens*) afgewezen, en beklemmt het dat ook de 'leken' een actieve, en niet een louter passieve, rol dienen te spelen in de Kerk.¹⁴

5. Volk Gods

In de eerste decennia na het Tweede Vaticaans Concilie was 'volk Gods' het centrale ecclesiologische begrip. In tweede instantie kwam hierop, vooral vanuit theologen rond het tijdschrift *Communio*, de kritiek dat alle nadruk was gaan vallen op *het volk*, en dat de kwalificatie *van God* uit beeld was verdwenen. Bij velen riep volk Gods de associatie op met een democratische kerk. Zo bleef alleen de horizontale dimensie van het begrip in

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

stand en verdween de verticale dimensie uit beeld. Dat, zo luidde de kritiek, is niet de wijze waarop in de Bijbel over volk Gods wordt gesproken, en het is ook niet de bedoeling van de concilievaders geweest. In Gods volk beslist niet de meerderheid van stemmen.¹⁵ Onder invloed van kardinaal Ratzinger en de Congregatie voor de Geloofsleer werd het nieuwe ecclesiologische buzzwoord *communio*. Volgens de Congregatie voor de Geloofsleer vormt het begrip *communio* 'de kern van het kerkelijk zelfverstaan.' Daarbij beklemtoont zij dat '*communio* altijd een dubbele dimensie heeft: de verticale dimensie (*communio* met God) en de horizontale dimensie (*communio* van mensen). In de christelijke interpretatie van *communio* is het essentieel dat deze allereerst begrepen wordt als een gave van God.'¹⁶ Zonder dat de Congregatie het begrip *volk Gods* expliciet noemt, is toch wel duidelijk waarop de kritiek is gericht. Deze *communio*-ecclesiologie werd vervolgens vrij snel geaccepteerd, mede doordat het begrip *communio* zo multi-interpretabel is dat ieder er haar ding mee kan doen. Het opmerkelijke is nu dat Paus Franciscus met het synodale proces, met zijn nadruk op samen op weg zijn, het belang daarin van juist die gelovigen die niet tot de hiërarchie behoren, en het geloofsaanvoelen van het Godsvolk, een krachtige impuls geeft aan het inmiddels op de achtergrond geraakte begrip van het volk Gods.¹⁷ Nathalie Becquart zegt hierover: 'Synodaliteit is ten diepste verbonden met een ecclesiologie van het volk van God, waarin alle gedoopten dezelfde waardigheid hebben, allen de Geest in zich dragen, allen geroepen zijn, en allen discipelen met een zending zijn.'¹⁸

6. Oecumene

Wat betekent dit alles voor de hiërarchische structuur van de Kerk? Die blijft toch onaangestast? Mijn antwoord hierop is voluit 'ja,' maar wordt vervolgens toch gevolgd door een voorzichtig 'maar.' Ja, de Paus beklemtoont een- en andermaal dat synodaliteit zoals hij die voorstaat alleen mogelijk is in een hiërarchisch georganiseerde Kerk.¹⁹ Maar tegelijkertijd zei hij reeds in 2015 bij een toespraak tot de bisschoppensynode over synodaliteit:

Synodaliteit, als constitutief element van de Kerk, biedt ons het meest geschikte interpretatieve kader om het hiërarchische ambt zelf te begrijpen. Als wij begrijpen, zoals de heilige Johannes Chrysostomus zegt, dat 'Kerk en synode synoniem zijn', in zoverre de Kerk niets anders is dan het

'samen reizen' van Gods kudde langs de paden van de geschiedenis naar de ontmoeting met Christus de Heer, dan begrijpen wij ook dat binnen de Kerk niemand hoger kan worden 'verheven' dan anderen. [...] Ik ben ervan overtuigd dat in een synodale Kerk meer licht kan worden geworpen op de uitoefening van het Petrinisch primaat. De paus staat niet op zichzelf boven de Kerk, maar binnen haar als een van de gedoopten, en binnen het college van bisschoppen als een bisschop onder de bisschoppen, die tegelijkertijd - als opvolger van Petrus - geroepen is om de Kerk van Rome te leiden.

En vervolgens herhaalt de Paus zijn eerdere oproep, mee te denken over 'een nieuwe opzet van het pausschap' (Evangeliï gaudium 32), om zo samen 'een vorm te vinden van uitoefening van het primaat die weliswaar geenszins afziet van het essentiële van haar zending, maar die zich openstelt voor een nieuwe situatie.'²⁰ Met andere woorden, deze Paus ziet in synodaliteit een weg die kan helpen om het pausschap nieuw vorm te geven, op een manier die ook voor onze partners in de oecumene aanvaardbaar is. Dit vraagt wel degelijk om een verandering van de inrichting van de Kerk, zoals er onlangs ook een verandering van de inrichting van het bestuursapparaat van de Kerk is geweest.²¹ Sinds Vaticanum II is er een spanning tussen enerzijds de actieve en verantwoordelijke wijze waarop het concilie de gedoopten ziet, delend in het algemeen priesterschap van gelovigen en in het drievoudig ambt van Christus, en anderzijds de wijze waarom de Kerk is georganiseerd, waarin aan deze verantwoordelijkheid nog onvoldoende recht wordt gedaan.²² In het voorbereidend document worden dan ook expliciet vragen gesteld bij de verhouding tussen participatie aan beslissingen enerzijds en hiërarchische gemeenschappen anderzijds (IX). Hoe moet die vorm krijgen? Het is duidelijk dat de paus de zojuist genoemde spanning wil wegnemen of verminderen, maar tegelijkertijd niet van bovenaf wil voorschrijven hoe dat moet gebeuren. Dat zou ook in strijd zijn met het te bereiken doel. Het voorbereidend document beklemtoont dat dit proces ook een oecumenisch doel heeft, namelijk 'de relaties met de andere christelijke Kerken en gemeenschappen waarmee wij door het enige doopsel zijn verenigd, te verdiepen.'²³ En de kardinalen Koch en Grech benadrukken in een brief dat het synodale proces met de oecumene gemeen heeft dat het een proces van samen oplopen is. Zij noemen twee aanvullende redenen waarom

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

dit van belang is: (1) als een synodale Kerk een luisterende Kerk is, dan moet dit luisteren betrekking hebben op alle christenen, aangezien alle gedoopten in zekere mate deelnemen aan de *sensus fidei*. (2) Als wij oecumene zien als een 'uitwisseling van gaven', is een van de gaven die katholieken van andere christenen kunnen ontvangen juist hun ervaring met en begrip van de synodaliteit.²⁴

Ik ben heel blij met deze ontwikkeling: de toekomst van de oecumene ligt niet in individuen of groepen die zich bekeren van de ene naar de andere kerk, maar in het samen, onder aanroeping van de Heilige Geest, onderzoeken welke elementen in de diversiteit van kerken het waard zijn behouden en gekoesterd te worden, en welke zijsporen zijn gebleken die doodlopen. Daarom ben ik dankbaar voor de bijdragen die wij hier vanmiddag vanuit de zusterkerken hebben mogen ontvangen. Kerken die op een eigen manier omgaan met de bijdragen van alle gelovigen, kerken ook die op hun eigen manier vermijden een democratie te worden en het luisteren naar elkaar en naar Gods Geest organiseren. Ik denk dat wij als 'Roomsen' van elk van deze vier kerken kunnen leren, en ik hoop dat wij uitkomen bij een vorm die de eenheid bevordert. Tegelijk beklemtoon ik graag dat het in dit geval niet alleen om de uitkomst gaat. In een pelgrimstocht is de reis belangrijker dan het reisdoel. In de woorden van het voorbereidingsdocument: het gaat erom 'dromen te doen ontkiemen, profetieën en visioenen op te wekken, hoop te doen bloeien, vertrouwen te stimuleren, wonden te verbinden, relaties aan te knopen, weer een dageraad van hoop te wekken, van elkaar te leren en een positief beeld te scheppen dat de geesten verlicht, de harten verwarmt, de handen weer kracht geeft' (32).

¹ Joseph Ratzinger, *Jezus van Nazareth* Deel 1 (Tielt: Lannoo, 2007), 19.

² In dit geval naar aanleiding van de in 2012 gehouden bisschoppensynode over de nieuwe evangelisatie.

³ Een bekend voorbeeld is het interview uit 2013 met Antonio Spadaro, S.J. in *La Civiltà Cattolica*. Dit staat nu zelfs bij de officiële documenten op de website van het Vaticaan: https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130921_intervista-spadaro.html (bezocht 28 maart 2022). Bekend zijn ook de interviews met de atheïst Eugenio Scalfari. Het eerste (uit 2013) werd na de oorspronkelijke publicatie ook nog gepubliceerd in *L'Osservatore Romano*, verscheen op de website van het Vaticaan, werd daar eind 2013 weer afgehaald, verscheen in 2014 opnieuw en werd opnieuw

weggehaald. Maar het werd wel opgenomen in een boek met interviews met de Paus dat in 2015 uitkwam bij de officiële uitgeverij van het Vaticaan: *Interviste e Conversazioni con i Giornalisti*. Zie Steve Skojec, 'The Evidence Suggests the Francis-Scalfari Connection is no Accident,' OnePeter5 11 oktober 2019, <https://onepeterfive.com/the-francis-scalfari-connection-is-no-accident/> (bezocht 28 maart 2022). Een recent voorbeeld van een spraakmakend interview is het interview dat werd afgenomen door Fabio Fazio op RaiTre op zondag 6 februari jl. Zie voetnoot 5.

⁴ 'Luisteren' is al een van de kernwoorden van *Evangelii gaudium*.

⁵ Anne Branbergen, 'De paus kondigt een "pelgrimstocht" aan,' *De Groene Amsterdammer* 9 februari 2022, <https://www.groene.nl/artikel/de-paus-kondigt-een-pelgrimstocht-aan> (bezocht 23 maart 2022). Vergelijk ook <https://www.exaudi.org/fabio-fazio-interviews-the-holy-father/>

⁶ International Theological Commission, *Synodality in the Life and Mission of the Church*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20180302_sinodalita_en.html#_ednref22, 69, geraadpleegd 24 maart 2022. De nummers 68 en 69 stellen overigens tamelijk strikte voorwaarden aan de beslissingsbevoegdheid van de bisschop.

⁷ *Voor een synodale Kerk: Communio | Participatio | Missio* (document ter voorbereiding bisschoppensynode) 14.

⁸ Het begrip 'synodale attitude' werd tijdens de studiemiddag van de Katholieke vereniging voor Oecumene over het synodaal proces waarop deze voordracht werd gehouden (Oss, 25 maart 2022) geïntroduceerd door Prof.dr. Peter Nissen.

⁹ Nathalie Becquart, 'Synodaliteit: De weg naar gemeenschappelijke bekering,' *Cardoner: Tijdschrift voor Ignatiaanse spiritualiteit* 31/11/2021, <https://cardoner.eu/ignatiaanse-spiritualiteit/synodaliteit-de-weg-naar-gemeenschappelijke-bekering/> (bezocht 29 maart 2022)

¹⁰ Lieve Wouters, 'Myriam Wijlens: "Wacht niet op het initiatief van iemand anders,"' *Kerknet* dinsdag 15 februari 2022, <https://www.kerknet.be/kerknet-redactie/artikel/myriam-wijlens-%E2%80%98wacht-niet-op-het-initiatief-van-iemand-anders%E2%80%99> (bezocht 23 maart 2022).

¹¹ 'De rol van vrouwen in de Kerk: Enkele beschouwingen over recente ontwikkelingen,' CIDSE 31 mei 2021, <https://www.cidse.org/nl/2021/05/31/the-role-of-women-in-the-church-some-reflections-on-recent-developments/> (bezocht 29 maart 2022).

¹² Vgl. ook ITC, *Synodality*, 4; Rikhof, 'Slotbeschouwing,' 37.

¹³ Walter Kasper, *The Catholic Church: Nature, Reality and Mission* (London: Bloomsbury, 2015), 204–207. Kasper is hier schatplichtig aan Yves Congars *Jalons pour une théologie du laïc* (1953).

¹⁴ ITC, *Synodaliteit*, 4, 34, 39, 41, 44, 45, 67, 72, 89, 90, 112, 124.

¹⁵ Kurt Koch, *Die Kirche Gottes: Gemeinschaft im Geheimnis des Glaubens* (Augsburg: Sankt Ulrich Verlag, 2007), 29–33.

¹⁶ Congregatie voor de Geloofsleer, Brief aan de bisschoppen *Communio notio* (1992), 1. Cf. Joseph Ratzinger, 'The Ecclesiology of the Second Vatican Council,' *Communio* 13/3 (Fall 1986), 239–252.

¹⁷ Zo gebruikt Paus Franciscus deze term bij zijn toespraak bij de opening van de synode (9 oktober 2021) het begrip 'volk Gods' vijf keer op vier bladzijden.

<https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2021/october/documents/20211009-apertura-caminosinodale.html> (bezocht 29 maart 2021). De terugkeer van het begrip ‘volk van God’ is ook al zichtbaar in ITC, *Synodality*.

¹⁸ Becquart, ‘Synodaliteit’; vgl. ITC, *Synodality*, 7.

¹⁹ *Voor een synodale Kerk* 14. Vgl. ITC, *Synodaliteit*, 69.

²⁰ Paus Johannes Paulus II, Encycliek over de inzet voor de oecumene *Ut unum sint* (25 mei 1995), 95, geciteerd door Pope Francis, Address Commemorating the 50th Anniversary of the Institution of the Synods of Bishops, Rome 17 October 2015, https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/october/documents/papa-francesco_20151017_50-anniversario-sinodo.html (geraadpleegd 24 maart 2022).

²¹ Paus Franciscus, Apostolische constitutie *Praedicate evangelium*.

²² John J. Burkhard, ‘The Sensus Fidelium,’ in: Gerard Mannion & Lewis S. Mudge (eds.), *The Routledge Companion to the Christian Church* (NY: Routledge, 2008), 560–575, i.h.b. 571–572.

²³ *Voor een synodale Kerk*, 15.

²⁴ Mario Cardinal Grech & Kurt Cardinal Koch, Letter to the Bishops Responsible for Ecumenism in the Episcopal Conferences and Synods (28 October 2021); <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/news/2021/2021-10-29-letter-of-cardinals-koch-and-grech.html> (bezocht 28 maart 2022).

Enkele centrale gedachten¹

Mgr. Dr. G. de Korte

In oktober 2021 is binnen de Rooms- Katholieke Kerk het synodaal proces gestart. Synode betekent letterlijk *samen op weg*. Paus Franciscus heeft het synodaal proces over de toekomst van de Kerk op gang gebracht. Sommigen noemen het, met een vette knipoog, een *jezuïetenstreek*. Als jezuïet is de paus immers geoefend in de *onderscheiding der geesten*. Precies dat moet tijdens het synodaal proces gebeuren. Wat zegt Gods Geest tot de Kerk vandaag? De paus nodigt alle katholieken uit om aan dit avontuur deel te nemen.

In bepaalde katholieke kringen in ons land vallen er sceptische geluiden over het synodale proces te horen. Sommigen vrezen een tweede Noordwijkerhout. Aan het einde van de zestiger jaren werden daar allerlei voorstellen gelanceerd die door Rome zijn afgeschoten. Teleurstelling was het gevolg. Binnen de Wereldkerk leven aanzienlijke verschillen, met name op micro- ethisch terrein. Ook vanmiddag kwamen thema's als de positie van gescheiden hertrouwde mensen; de positie van homoseksuele mensen en van vrouwen ter sprake. De noden en zorgen van gelovigen in Europa en Noord-Amerika verschillen van Afrika en Azië. Hoeveel verscheidenheid kan de eenheid aan? En hoeveel eenheid moet er in een veelvormige Kerk zijn?

Bisschop de Korte uitte zijn teleurstelling over de scepsis rond het synodale proces. Het proces is immers een direct uitvloeisel van de kerkopvatting van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965). Weliswaar kent onze Kerk een hiërarchische structuur maar tegelijk legt het concilie nadruk op de stem van het gehele volk van God. Iedere gedoopte deelt in het gemeenschappelijk priesterschap.

Deze studiedag wordt gehouden op vrijdag 25 maart, het hoogfeest van Maria Boodschap/Aankondiging van de Heer. Maria wordt door God uitgekozen om de moeder van

SYNODALITEIT IN HET LEVEN VAN DE KERK

Christus te worden. De annunciatie door de bode van God heeft alles te maken met het geheim van de Incarnatie. God komt in Christus bij ons. Hij is de Emmanuel: God met ons.

Het feest van vandaag kan ons helpen bij de vraag naar contouren van de Kerk van de toekomst. Het centrum van de Kerk vormt de God van Israël. Deze God die ons in de Zoon heeft opgezocht. roept ons door de Geest tot een gemeenschap rondom Hem. De Kerk is geen democratie maar een gemeenschap waar Gods Geest ons via de Zoon brengt bij de Vader.

Christus heeft zijn hand op ieder van ons gelegd. Dat vormt het geestelijk fundament om elkaar vast te houden en te accepteren. In alle verscheidenheid zijn wij, in kracht van Gods Geest, samen op weg om het evangelie van Jezus Christus zichtbaar te maken in de wereld van vandaag.

¹ De studiemiddag werd besloten met een vesper. In deze vesper sprak bisschop Gerard de Korte een korte meditatie hier in enkele centrale gedachten samengevat.

DEEL 2
THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

Theologisch beraad over synodaliteit

Prof. dr Peter Nissen

De Beraadgroep Geloof en Kerkelijke Gemeenschap is een van de twee permanente beraadgroepen van de Raad van Kerken in Nederland. Terwijl de andere beraadgroep zich vooral over maatschappelijke vraagstukken buigt, fungeert de Beraadgroep Geloof en Kerkelijke Gemeenschap min of meer als de theologische denktank van de Raad van Kerken. Haar rol kan een beetje vergeleken worden met die van de commissie Faith and Order van de Wereldraad van Kerken. Gevraagd en ongevraagd brengt zij inhoudelijk advies uit aan de landelijke Raad van Kerken. Daarnaast volgt zij de nationale en internationale

oecumenische ontwikkelingen en bespreekt zij documenten die daaruit voortkomen, ook met het oog op hun mogelijke relevantie voor de Nederlandse situatie.

Toen in oktober 2021 wereldwijd op het niveau van de bisdommen een start werd gemaakt met het zogenaamde Synodale Proces binnen de rooms-katholieke kerk, achtte de beraadgroep dit belangrijk én belangwekkend genoeg om daar ook zelf bij stil te staan. Gedurende een half jaar is synodaliteit, naast andere thema's, een vast agendapunt geworden van de maandelijkse bijeenkomsten van de beraadgroep. In de novembervergadering van 2021 is stil gestaan bij het voorbereidende document voor het Synodale Proces en bij de keuze van thema's door de Nederlandse bisschoppenconferentie. In december 2021 vergaderde de beraadgroep (via Zoom) met de twee rooms-katholieke bisschoppen die als primus en secundus zitting hebben in de Raad van Kerken, mgr. dr. Hans van den Hende, bisschop van Rotterdam, en mgr. dr. Gerard de Korte, bisschop van 's-Hertogenbosch. Zij vertelden openhartig over wat de rooms-katholieke kerk voor ogen staat met het synodale proces, over wat hun eigen verwachtingen zijn, over hoe het synodale proces in de Nederlandse bisdommen wordt vormgegeven en over hoe de andere christelijke kerken daarbij betrokken worden.

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

In de bijeenkomsten van februari tot en met juni 2022 zijn vervolgens door leden van de beraadgroep inleidingen verzorgd over het concept synodaliteit en over de praktijk van synodaliteit in hun onderscheiden kerkelijke gemeenschappen. In dit nummer van *Perspectief* kunt u kennis nemen van de notities die deze gesprekken hebben ondersteund. Overal wordt gezocht naar vormen voor gedeelde verantwoordelijkheid en breed gedragen besluitvorming in de kerken, maar de praktische vormgeving blijkt van kerkelijke traditie tot kerkelijke traditie toch weer anders te zijn. En terwijl synodaliteit overal als een belangrijke waarde wordt gezien, heeft het woord in sommige kerkgemeenschappen ook pijnlijke kanten. Dat maakte de inleiding van Ad van der Dussen over de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt en de Nederlands Gereformeerde Kerken, die nu op weg zijn naar hereniging, duidelijk. Omdat beide kerkgenootschappen zich in respectievelijk 1944 en 1967 hebben losgemaakt uit het oorspronkelijke kerkverband wegens uitspraken van de synode van dat kerkverband, werd het woord synode daar bijna een scheldwoord en werd gezocht naar alternatieve benamingen voor de vormen van beraad. Tegelijk wordt het in gezamenlijkheid komen tot besluiten van grote waarde gevonden, zoals ook blijkt uit het besluit van beide kerkgenootschappen om hun scheiding ongedaan te maken.

De Oud-Katholieke Kerk van Nederland en de Church of England zijn beide bisschoppelijk georganiseerde kerken die tegelijk grote waarde hechten aan het proces van synodaliteit in de besluitvorming. Wietse van der Velde en Matthias Thijs hebben toegelicht hoe dat in hun beide kerken gestalte krijgt, op de verschillende niveaus: lokaal, provinciaal, landelijk en internationaal. Het blijkt een proces van zoeken: in beide kerken worden de vormen van synodaal beraad nog bijgesteld. En het is geenszins een proces zonder problemen: de verhouding tussen episcopaal en synodaal gezag en de verschillen in opvatting wereldwijd zorgen regelmatig voor spanningen rond gevoelige kwesties als de vrouw in het ambt en de kerkelijke erkenning van homoseksuele relaties.

Arjan Plaisier besprak het belang van synodaliteit in de Protestantse Kerk in Nederland, die een presbyteriaal-synodale kerkstructuur heeft, met een sterk accent op de plaatselijke gemeente, maar tegelijk een belangrijke rol voor de vergadering van ambtsdragers, lokaal en landelijk. De spanning tussen lokale gemeente en breder kerkverband zit als het ware in de kerkorde ingebakken. Arjan Plaisier stelde ook kritische vragen bij het functioneren van synodaliteit: komt niet steeds slechts een bepaalde groep aan het woord, ontstaat er

geen partijdenken in de kerk en hoe krijgt de presentie van Christus en de leiding van de Geest gestalte in de kerk?

Vergelijkbare vragen stelde Johannes Welschen in zijn presentatie over synodaliteit in de Evangelische Broedergemeente, wereldwijd bekend als de Unitas Fratrum, eveneens een presbyteriaal-synodale kerk. Ook daar is synodaliteit essentieel voor het kerkelijk leven. De Broedergemeente kent wel bisschoppen, maar die fungeren op een heel andere manier dan in de meeste kerken met een bisschoppelijke structuur, namelijk zonder bestuurlijke bevoegdheid. Synodaliteit is op de verschillende niveaus – wereldwijd, continentaal en lokaal – in enkele gremia georganiseerd. Maar ook daar doemt de vraag op: hoe kan de betrokkenheid bij synodale besluitvorming verbreed worden en hoe krijgt het christologische karakter van de kerk gestalte?

Een rijkdom aan ervaringen met synodaliteit is in de besprekingen van de beraadgroep bij elkaar gekomen. Maar ook zijn de haken en ogen duidelijk geworden die met synodaliteit verbonden zijn, haken en ogen die deels een theologisch karakter hebben en deels van praktische aard zijn. Hoe kan in vormen van synodaliteit gewaarborgd worden dat Christus het uiteindelijke hoofd van de kerk is? En hoe kan voorkomen worden dat synodale besluitvorming een bureaucratische aangelegenheid van slechts een selecte groep vergaderaars wordt in plaats van een breed gedragen verantwoordelijkheid van de hele geloofsgemeenschap? Het zijn vragen die ongetwijfeld ook relevant zullen blijken voor het synodale proces in de rooms-katholieke kerk. De beraadgroep ziet verwachtingsvol uit naar het verdere verloop daarvan en naar de bijzondere bisschoppensynode over synodaliteit, die in het najaar van 2023 zal plaatsvinden.

'Synodaal': (bijna) een scheldwoord!

Synodaliteit in de traditie van de Nederlands Gereformeerde kerken

Dr. Ad van der Dussen

In de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK) had men zo weinig warme gevoelens voor synodes, dat zelfs de terminologie is aangepast. Terwijl de Dordtse Kerkorde in art. 29 vier soorten kerkelijke vergaderingen kent, te weten kerkenraad, classis, 'particuliere synode' en 'generale synode, spreekt het Nederlands Gereformeerde *Akkoord voor kerkelijk samenleven* van kerkenraad, regiovergadering en 'landelijke vergadering'. Dit vermijden van het woord 'synode' komt natuurlijk niet uit de lucht vallen. De antipathie tegen synodes is als het ware bij het ontstaan van de Nederlands Gereformeerden ingebakken. Dat geldt tot op zekere hoogte ook van de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt (GKV), van wie de NGK in 1967 zijn afgesplitst en met wie zij in 2023 hopen te fuseren. Ik stip daarom in deze notitie enkele hoofdmomenten van de ontstaansgeschiedenis van de NGK aan. Vervolgens wil ik aanduiden hoe Vrijgemaakten en Nederlands Gereformeerden in de nabije toekomst gezamenlijk aan de synodaliteit vorm willen geven. Tenslotte formuleer ik enkele conclusies.

1. Ontstaansgeschiedenis: 1944 en 1967¹

In 1944 splitsten de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt zich af van de Gereformeerde kerken. De directe aanleiding was een uitspraak van de synode: die eiste van theologische kandidaten dat zij zouden instemmen met een sterk door Kuyper beïnvloede opvatting over de doop. Een groot aantal kerkleden verwierp deze 'binding voor het geweten'. Men beriep zich op art. 31 van de kerkorde, waarin staat dat kerkelijke uitspraken 'voor vast en bondig moeten worden gehouden' tenzij bewezen wordt dat ze strijden tegen het Woord Gods. Toen de synode aansluitend overging tot schorsing en afzetting van een aantal ambtsdragers (onder wie de hoogleraren K. Schilder en S. Greydanus) was de maat voor de latere Vrijgemaakten vol. Zij 'maakten zich vrij' van de leerbesluiten en schorsingen, en

verweten de 'achterblijvers' dat die zich door de synode hadden laten binden. Zo werd het in Vrijgemaakte kring gebruik om de Gereformeerde kerken die zij verlaten hadden aan te duiden met de toevoeging 'synodaal'. Een zekere bitterheid was daaraan niet vreemd. Zichzelf beschouwden ze als de wettige voortzetting van de Gereformeerde kerken, waarbij zij toelieten dat ze in de pers van de aanduiding 'onderhoudende artikel 31' werden voorzien. Het was een drama, dat diepe scheuren trok dwars door families heen, en dat nog extra afschuw opriep doordat het in oorlogstijd plaats vond.

De Gereformeerde Kerken hebben na de oorlog een en andermaal verzoenend de hand uitgestoken naar de Vrijgemaakten. Tevergeefs: het afgesplitste kerkverband zag zichzelf – onder verwijzing naar art. 29 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis – als 'de ware' en de Gereformeerde Kerken als een 'valse kerk'. Het consolideerde zich door zijn kracht te zoeken in een juridische binding aan de belijdenis (de drie formulieren van Enigheid: de Heidelberger Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregels). Daarnaast kwam het tot de vorming van een eigen Vrijgemaakte zuil. Dat alles riep intern spanningen op. Een minderheid binnen de kerken kreeg in toenemende mate moeite met wat zij noemde de 'ware kerk ideologie', en had behoefte aan een minder strakke binding aan de belijdenis. In 1967 kwam het opnieuw tot een afsplitsing, waarbij curieus genoeg het optreden van een synode wéér een belangrijke rol speelde. Zo kwam een aantal kerkleden 'buiten het verband' van de Vrijgemaakte kerken te staan – de latere Nederlands Gereformeerden. Net als in 1944 was het voor velen een traumatische gebeurtenis.

Deze 'buitenverbanders' besloten in de jaren nadien zelfstandig verder te gaan en zich niet bij een bestaand kerkverband aan te sluiten. Dat betekende dat zij aan een nieuw kerkverband vorm moesten geven. Dat deden zij door de Dordse kerkorde in die zin te herschrijven, dat aan de plaatselijke gemeente meer ruimte werd toegekend om haar eigen gang te gaan. Veelzeggend is de inleiding tot het nog altijd in het oog springende artikel 31:

De kerken, die van Christus zijn, werken eendrachtig samen. Zij wekken elkaar op Gods Woord te bewaren en te blijven bij de leer van de kerk naar de drie Formulieren van Enigheid. Zij helpen en dienen elkaar en behartigen in regionaal en landelijk verband de zaken die zij

gemeenschappelijk hebben. Zij heersen daarbij niet over elkaar, maar hebben geduld met elkaar en verwachten samen de tijd van God waarin Hij de weg duidelijk zal maken.

2. De fusie van GKV en NGK

Zowel de NGK als de GKV hebben in de afgelopen jaren een opmerkelijke ontwikkeling doorgemaakt. Beiden hebben, in reactie op wat zij zelf onderkennen als een hardnekkig intellectualisme in hun traditie, evangelicale invloeden ondergaan. Beiden zijn er ook toe overgegaan om vrouwen in de ambten te benoemen, en bieden zij meer kerkelijke ruimte aan LHBTI-ers. De Vrijgemaakten gaan nu ook wat soepeler om met de binding aan de gereformeerde belijdenisgeschriften. Bovendien

hebben zij in hoog tempo afscheid genomen van de ‘ware kerk ideologie’, en ruiterlijk erkend dat de synodebesluiten van 1967 te ver gingen. Zo hebben deze twee afgescheiden kerkengroeperingen de afgelopen jaren toenadering tot elkaar gezocht, en tot hun verbazing en vreugde al meer herkenning over en weer ervaren. Dat resulteerde in het voornemen om per 1 maart 2023 landelijk te fuseren – een staaltje van oecumene of zeer dankbaar voor te zijn.

In het ontwerp voor een gezamenlijke kerkorde keert het woord ‘synode’ terug, maar wordt tegelijk gewaakt voor ‘dwang’. De volgende passage spreekt voor zich:

De uitvoering van een besluit kan niet van iemand worden verlangd als dit hem voor zijn geweten in strijd brengt met het Woord van God. Wanneer een kerkenraad van oordeel is dat een besluit van de landelijke synode in strijd is met het Woord van God of met het kerkelijk recht of schadelijk is voor de opbouw van de gemeente, en de kerkenraad om die reden het besluit niet uitvoert, legt hij zijn bezwaren aan de regionale vergadering ter beoordeling voor.

3. Conclusies

De weerzin tegen 'synodes' en 'synodale uitspraken' hebben de Nederlands Gereformeerden er niet van weerhouden om aan 'synodaliteit' vorm te geven (al zouden ze de term verre van zich werpen). Want al hebben zij de neiging gekend tot een zeker 'congregationalisme', waarbij de plaatselijke gemeente de dienst uit maakt, zij hebben toch altijd gezocht naar het nemen van besluiten in gezamenlijkheid. Steeds meer ook hebben zij het belang van oecumenische contacten ingezien. Het is hoopgevend dat die oecumenische interesse ook in de nieuwe kerkorde van de fuserende kerken tot uitdrukking komt. Dat blijkt uit de volgende bepalingen:

De kerken zoeken plaatselijk, regionaal en landelijk contact en waar mogelijk eenheid met andere kerken in Nederland.

De kerken onderhouden contact met kerken van gereformeerd belijden in het buitenland. Zij respecteren daarbij de eigen historie en context van elke kerk. Het contact is gericht op geestelijke ontmoeting en wederzijdse bemoediging en hulp.

Het samengaan met de Vrijgemaakte kerken heeft bij vele Nederlands Gereformeerden de vrees opgeroepen van een terugkeer naar een strakke en meer bindende synodaliteit. Maar in het concept van de nieuwe kerkorde wordt volop tegemoet gekomen aan de sentimenten van de NGK. Verrassend genoeg is er nu ook bij de Vrijgemaakten een behoefte aan meer vrijheid.

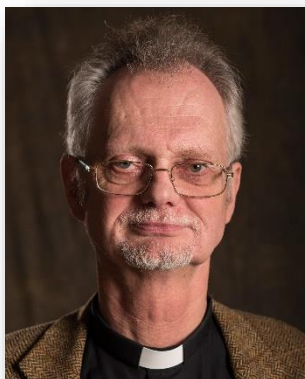
Wel signaleer ik een probleem, dat gegeven is met de formulering in het aloude artikel 31 van de kerkorde. Ik doel op de daarin opgenomen clause dat synode-uitspraken bindend zijn, tenzij bewezen wordt dat ze strijdig zijn met Gods Woord. Want de vraag laat zich stellen wie dat bewijs dient te leveren. Uiteindelijk toch de kerken in hun gezamenlijkheid? Of wordt men altijd weer teruggeworpen op de plaatselijke gemeente? Als ik het goed zie zijn de Nederlands Gereformeerden daar niet helemaal uitgekomen. In de nieuwe kerkorde lijkt het laatste woord te zijn aan de regionale vergadering (zie onderaan blz 2). Maar of dat de oplossing is...

¹ Ik volg hier een document waarmee de NGK zichzelf presenteren en waarvan de vierde druk verscheen in 1989: *de Nederlands Gereformeerde Kerken*.

“Synodale praktijk” in de Oud-Katholieke Kerk van Nederland

Can. Drs. Wietse van der Velde

Iets zeggen over de synodale praktijk in de Oud-Katholieke Kerk van Nederland (OKKN) is op zichzelf genomen niet zo moeilijk. Maar toen ik daarover doordacht, werd mij wel duidelijk dat iets zeggen over de praktijk, niet kan zonder ook “iets” te zeggen over de theologische, ecclesiologische en historische achtergronden. Dat is door de bijzondere geschiedenis van de OKKN best een uitgebreid en ook nogal ingewikkeld verhaal. Dit ingewikkelde alleen al omdat de praktijk aan de ene kant is “vastgegroeid” en daarop voortborduurde, terwijl hij aan de andere kant altijd iets provisioneels blijft houden, zolang de eenheid van de katholieke kerk in Nederland niet is hersteld. Daarom eerst iets over de achtergronden en daarna over de praktijk.

1. Achtergronden

De OKKN omschrijft zichzelf als een episcopaal-synodale kerk. Deze vorm van kerkbestuur is een historisch gegroeide, waarbij theorie en praktijk elkaar in balans houden. De OKKN is bij de overheid nog steeds bekend als de *Roomsch-Katholieke Kerk der Oud-Bisschoppelijke Cleresie*. Deze naam zegt genoeg over haar ontstaansgeschiedenis: de OKKN ziet zichzelf als een deel van de westerse-katholieke kerk, die tegen haar wil na 1723 – de verkiezing van een eigen bisschop tegen de wil van de bisschop van Rome – buiten die gemeenschap kwam te staan. Dit gebeurde omdat zij zich verzette tegen de voortgaande centralisatie in de kerk. Zij kwam daarbij op voor het oud-kerkelijke model waarin het diocees (het bisdom) de centrale entiteit is in de kerkstructuur met aan het hoofd de

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

diocesane bisschop, die zowel de eerste voorganger is in de viering van de eucharistie, als in overleg met zijn geestelijkheid (clerus) leiding geeft aan het diocees.

Een bisdom staat niet op zichzelf, maar staat – wil zij katholiek zijn – in *communio* met andere katholieke kerken. Dit heeft vanouds de vorm gekregen van synodaaloverleg: op regionaal niveau in een synode van de bisschoppen van naburige bisdommen die samen een kerkprovincie vormen en op universeel niveau in een Algemeen of Oecumenisch Concilie. In het kader van deze inleiding voert het nu te ver om in te gaan op de vraag hoe zich dat theoretisch en praktisch uitwerkt.

1.1. *Geschiedenis*

Vanuit haar deel uitmaken van de westers-katholieke traditie was de bestuursvorm van de OKKN tot aan het begin van de 20e eeuw geënt op het traditionele kerkelijk recht van de westerse katholieke kerk. In de interpretatie van deze rechtsbronnen steunde zij op de gedachten van de Leuvense kerkjurist Zeger Bernard van Espen (1646-1728), de schrijver van het *Jus ecclesiasticum universum* (1700). Van Espen stond in de traditie van nadruk op het centrale, wezenlijke belang van het bisdom. Daarbij werd aan de bisschop van Rome, om uiting te geven aan de verbondenheid van de verschillende kerkprovincies, wel een bijzondere zorg en verantwoordelijkheid voor het welzijn van de kerk en het bewaren van de eenheid gegeven. Hierbij was echter geen sprake van een universele jurisdictiemacht van de paus, die desgewenst zonder meer op alle niveaus van de kerk kan ingrijpen.

1.2. *Episcopale aspect*

Alvorens op het synodale aspect in te gaan, moet ik eerst iets zeggen over het episcopale aspect. Overeenkomstig het ecclesiologisch beginsel van de OKKN is er tussen de diocesane bisschoppen geen hiërarchie, want alle bisschoppen – inclusief die van Rome – hebben een gelijk gezag. De kerkelijke bestuursmacht berust bij de diocesane bisschop, die deze macht ontleent aan de kerk, de gemeenschap van de gedoopten, waarover die bestuursmacht wordt uitgeoefend (i.c. de kerk – het bisdom – dat hem volgens de geldende kerkelijke regels gekozen heeft). De bisschoppelijke bestuursmacht wordt in principe alleen ingeperkt door de algemeen verbindende uitspraken van de Kerk (i.c. een Algemeen Concilie).

De manier waarop dit bisschoppelijk gezag wordt uitgeoefend, varieert in de loop van de geschiedenis. In de OKKN waren er vanouds – mede bepaald door haar geschiedenis – altijd vormen van overleg met en inspraak van de geestelijkheid (bijv. via het Metropoli- taan Kapittel van Utrecht en de Provinciale Synode van de Geestelijkheid). Op bepaalde punten was er daarbij zelfs sprake van meebeslissen.

1.3. *Synodale aspect*

De gedachte dat de kerkelijke bestuursmacht van de bisschoppen ontleend is aan de lokale kerk – het bisdom – waarin de bestuursmacht in wezen berust, heeft het besef doen groeien dat een bisschop ook *principieel in overleg* dient te treden *met de kerk* waaraan hij zijn bestuurlijke bevoegdheden ontleent en dat de stem van de geestelijken en leken- gelovigen gehoord dient te worden. Dit besef van het synodale aspect, waarbij ook de stem van de leken gelovigen wordt gehoord, is binnen de OKKN sedert de laatste decennia van de 19e eeuw gegroeid. Dit is zeker te danken geweest aan de oud-katholieke kerken buiten Nederland, in het bijzonder in Duitstalig Europa, die na 1870 ontstonden als protest tegen de pausdogma's van het eerste Vaticaans concilie. Bij dat ontstaan speelden leken een zeer grote rol. Die rol vertaalde zich in het inrichten van synodes bestaande uit geestelijken en leken met soms vergaande bevoegdheden. De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat hierbij niet alleen ecclesiologische motieven een rol speelden, de maatschappelijk- politieke werkelijkheid van groeiende invloed van de burgers via parlementen valt niet te ontkennen. In de OKKN werd dit aanvankelijk nogal argwanend bekeken als een te grote afwijking van de westers-katholieke traditie. Maar langzaam groeide de overtuiging dat deze en andere hervormingen ook in de OKKN konden worden ingevoerd, zonder dat het katholieke karakter van de kerk in gevaar kwam. De groei via algemene vergaderingen van de geestelijkheid en van bijeenkomsten van geëngageerde leken in de typische tijdgebon- den verenigingsvorm, waarbij onderwerpen ter sprake kwamen die tegenwoordig op een synode zouden worden besproken, moet ik hier verder terzijde laten. In 1919 was de tijd rijp en voerden de bisschoppen een *Synode* in. In een herderlijke brief schreven zij:

“De synode is noodzakelijk als een vertegenwoordigend lichaam, dat vol- gens het oude en christelijke beginsel, onder onze opperleiding, medezeggenschap zal hebben in het bestuur en mede de richting zal be- palen in welke voortaan dit bestuur gevoerd zal worden.”

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

De synode, die in 1920 van start ging, was dus adviserend (hierover was lang gediscussieerd en op een onofficiële voorvergadering in 1918 was de beslissende bevoegdheid van de Synode met een kleine meerderheid verworpen). In eerste instantie waren de bisschoppen, alle geestelijken en twee per parochie gekozen vertegenwoordigers lid, waaronder vanaf het begin ook vrouwen. De structuur en samenstelling van de synode veranderde in de loop der jaren. Rechtstreekse verkiezingen van de leden verdween en werden vervangen door het aanwijzen van de afgevaardigden door de kerkbesturen. De bisschoppen verdwenen ook uit de synode als lid (een duidelijke breuk met het oud-kerkelijke model!) en kwamen als een soort regering tegenover het parlement te staan.

2. Huidige praktijk

De huidige praktijk is samengevat in artikel 2 van het Statuut van de OKKN. “De algemene leiding van de kerk berust bij haar bisschoppen in samenwerking met de gelovigen, geestelijken en leken, overeenkomstig de in dit Statuut gestelde bepalingen.”

2.1 Collegiaal Bestuur

De huidige structuur ontstond in 1985. Tot dat jaar werd het centrale bestuur van de kerk uitgeoefend door het episcopaat, het college van bisschoppen. In dat jaar besloten de bisschoppen – na een proefperiode in de vier jaar daarvoor – hun bestuursbevoegdheden te gaan delen met vertegenwoordigers van de geestelijkheid en de leken. Behalve de beide bisschoppen maken een gekozen vertegenwoordiger van de Utrechtse geestelijkheid, de deken van Haarlem, drie leken gekozen door de Synode (één vanuit ieder bisdom en een vrij gekozene) en de thesaurier- generaal (de “penningmeester” van de kerk) deel uit van dit bestuur. Bij de invoering van dit bestuursstelsel speelde de overweging mee, dat zo de gezamenlijke verantwoordelijkheid van geestelijken en leken voor het geheel van de kerk, het synodale idee, gestalte kon krijgen. Ook kan op deze manier gebruik gemaakt worden van de deskundigheid van verschillende personen op diverse terreinen van het kerkelijk leven.

De *bisschoppen* hebben – gelet op het karakter van het katholieke bisschopsambt – wel hun uiteindelijke *beslissingsbevoegdheid* inzake de *geloofsleer en de liturgie* behouden. Overigens hebben zowel de bisschoppen ieder persoonlijk als de geestelijken en leken als

groep binnen het Collegiaal Bestuur een vetorecht. Dat kan echter alleen maar uitgeoefend worden indien het veto wordt gemotiveerd. Tot dusverre is daar echter nog nooit gebruik van gemaakt.

2.2. Synode

Sinds 1920 bestaat zoals gezegd in de Nederlandse Oud-Katholieke Kerk een Synode. Dit is dus een Synode van de gezamenlijke bisdommen en niet van ieder bisdom apart. De stemgerechtigde leden bestaan sinds 1991 voor één-derde uit gekozen *vertegenwoordigers* van de *geestelijkheid* en voor twee-derde uit *vertegenwoordigers van iedere parochie*. De laatsten worden gekozen door de gemeentevergaderingen van iedere parochie, waarvan de meelevende communicerende parochianen vanaf 16 jaar lid zijn. Iedere parochie kan verder nog een tweede persoon afvaardigen, maar die heeft alleen maar spreekrecht. Vertegenwoordigers van bepaalde kerkelijke instellingen en verenigingen kunnen eveneens spreekrecht krijgen. Het presidium wordt gevormd door de *Synodale Commissie*, die de vergaderingen ook voorbereidt.

Jaarlijks komt de Synode minstens één keer bijeen om over het beleid van de kerk te spreken. De *synodeagenda* wordt door de parochieafgevaardigden bekend gemaakt aan de leden van hun parochie, die ook voorstellen kunnen doen voor de synodeagenda. De parochianen kunnen hun mening geven tijdens een gemeentevergadering waarin de synodeagenda de hoofdmoot van bespreking is. De synodeafgevaardigde zitten ter Synode echter zonder last of ruggenspraak.

De Synode heeft in de beleidszaken *geen beslissingsrecht*. Toch moet men haar invloed bepaald niet onderschatten. De door haar uitgebrachte adviezen worden door het Collegiaal Bestuur, dat zelf geen deel van de Synode uitmaakt, serieus genomen omdat anders in veel gevallen het noodzakelijke draagvlak zal ontbreken. In afgeleide zin heeft de Synode echter ook nu beslissingsbevoegdheid door middel van de door haar gekozen leden van het Collegiaal Bestuur (die echter zonder last en ruggenspraak zitting hebben en hooguit niet door de Synode herkozen kunnen worden), die als ze samenwerken bepaalde beslissingen kunnen tegenhouden.

Een belangrijk recht dat de Synode in 1991 verworven heeft is het *budgetrecht*. Dit geeft haar de mogelijkheid om de begroting voor het komende jaar vast te stellen. Daarnaast

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

heeft zij het recht om de drie lekenleden van het Collegiaal Bestuur en een aantal andere functionarissen te kiezen.

2.3. *Functionering tot nu toe*

Deze vorm heeft gedurende enkele decennia goed gefunctioneerd. Belangrijke zaken als de openstelling van het apostolische ambt voor vrouwen en de acceptatie van homoseksuele relaties in alle gremia van de kerk konden mede door het synodale overleg worden ingevoerd. Maar zeker vanaf ongeveer 2010 ontstonden er vragen bij deze bestuursvorm. Dit ging niet alleen over de vraag of de Synode niet op meerdere gebieden beslissingsrecht zou behoren te hebben. Belangrijker was het gesignaleerde probleem, dat deze vorm van Collegiaal Bestuur en Synode erg veel lijkt op die van de regering (hier CB) en parlement (hier Synode). In plaats van werkelijk synodaal, "gemeen overleg", dat tot een gezamenlijke besluitvorming leidt, ontstonden er een aantal malen situaties van "wij" tegen "zij". Daarnaast deed zich ook het probleem voor, dat niet iedere parochie in staat is om werkelijk gekwalificeerde mensen te vinden, die zowel de inhoudelijke, als de bestuurlijke en financiële vragen kunnen overzien. Dit leidde ertoe, dat er een Commissie *Bestuur & Structuur* in het leven werd geroepen, die uitgaande van de kerk als een gemeenschap die samen eucharistie viert, waarbij allen (bisschoppen, geestelijken en lekenangelovigen) hun eigen en toch gezamenlijke rol hebben, een aantal alternatieve bestuursmodellen aanbood. Een belangrijk element hierin vormt een herstructurering van de Synode, waarbij de bisschoppen en de leden van het Collegiaal Bestuur weer deel zullen uitmaken van de Synode. Hiermee zou dan de Synode ook qua vorm weer een "samen op weg" zijn. Ook de vraag naar een beslissende Synode zal weer gesteld worden. De bespreking van dit rapport en de besluitvorming hierover zijn door de coronaepidemie ernstig vertraagd. Want terwijl de meer zakelijke aspecten van een synodeagenda via synodezittingen per zoom konden worden behandeld, vraagt een rapport als dit om een fysieke synodezitting. Bij aanname van de door het Collegiaal Bestuur ingediende voorstellen tot wijziging in de synodale structuur van de OKKN, zou deze in eerste instantie voor een beperkt aantal jaren op proef worden ingevoerd om als blijkt dat het een echte, blijvende verbetering is definitief te worden.

2.4. *Toekomstige samenstelling en bevoegdheden van de Synode*

Op 9 april 2022 kon een extra zitting van de Synode over hoofdzakelijk dit onderwerp plaatsvinden. Er vond een uitgebreide discussie plaats. Hierbij werden door een deel van de leden van de Synode vooral vragen gesteld bij het voorstel dat de bisschoppen en de leden van het Collegiaal Bestuur deel van de Synode zouden gaan uitmaken. Het gevolg was dat de Synode een deel van voorstellen aannam en dat enkele punten nader zullen worden uitgewerkt voor de zitting van de Synode op 19 november 2022.

2.5. *Provinciale Synode van de Geestelijkheid*

Naast de "grote" Synode kent de kerk ook nog de Provinciale Synode van de Geestelijkheid. Hiervan zijn alle geestelijken in gewone en buitengewone dienst lid. Zij komt tenminste éénmaal per twee jaar (in de praktijk echter jaarlijks) bijeen om over onderwerpen van algemeen kerkelijk belang en over zaken waarover de bisschoppen haar mening willen horen te spreken. Zij kiest ook de vertegenwoordigers van de geestelijkheid in de Synode.

Naast deze Provinciale Synode, kent ieder bisdom ook nog zijn eigen *Vergadering van de Geestelijkheid*, die niet alleen over diocesane zaken van gedachte en advies dient, maar waar ook voorbereidend over de Synodeagenda gesproken kan worden.

Met een verwijzing naar het ecclesiologische kerkmodel zou ieder bisdom theoretisch ook een eigen *diocesane Synode* bestaande uit geestelijken en leken kunnen houden.

2.6. *Gemeentevergaderingen*

Op de gemeentevergaderingen, waarover boven sprake was, wordt niet alleen gesproken over de synodeagenda. De gemeentevergadering komt tenminste tweemaal per jaar bijeen. Stemhebbend lid van de gemeentevergadering is ieder communicerend lid van de parochie vanaf 16 jaar. Gastleden hebben wel spreek-, maar geen stemrecht. Op de eerste vergadering doet het kerkbestuur verslag van de gang van zaken in de parochie in het afgelopen jaar, brengt het verslag uit over de financiële gang van zaken en over de lopende begroting van de parochie. De Synodeafgevaardigde doet daar verslag van de laatstgehouden zitting van de Synode. Op de agenda kunnen verder alle punten die het kerkbestuur of de gemeentevergadering wenselijk acht aan de orde worden gesteld. De gemeentevergadering kan – onder diverse voorwaarden – het kerkbestuur bindende

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

aanwijzingen geven. Het kerkbestuur wordt door de bisschop op voordracht van de parochie benoemd.

2.7. De Unie van Utrecht van Oud-Katholieke Kerken

Besluiten van de Bisschoppenconferentie van de Unie van Utrecht van Oud-Katholieke Kerken zijn niet bij voorbaat van kracht binnen de OKKN. Implementatie daarvan kan alleen gebeuren krachtens eigen besluit van de bisschop voor zijn diocees of van het episcopaat of het Collegiaal Bestuur voor de gehele kerk. Hiervoor dienen zowel het Collegiaal bestuur als de Synode te worden gehoord.

3. Toekomst

De synodale praktijk van de OKKN stelt dus velen in de kerk in de gelegenheid om op verschillende niveaus mee te praten en mee te beslissen. Maar het kan nog altijd beter. De komende Synode staat dan ook voor de uitdaging om een voor deze tijd passende vorm te vinden, die niet alleen in overeenstemming is met de principiële uitgangspunten, maar ook kan helpen om te komen tot zo breed mogelijk gedragen inhoudelijke en praktische besluiten.

Synodaliteit in de Anglicaanse traditie

Rev. Matthias Thijs

1. Geschiedenis

De structuur van de Anglicaanse kerk wordt vaak beschreven als *episcopally-led and synodically governed* (episcopaal geleid en synodaal bestuurd). De oorsprong van deze structuur stamt uit 1919 toen de *Church of England Assembly (Powers) Act 1919* door het Britse parlement in werking werd gesteld, welke de Church of England de macht gaf om wijzigingen voor te dragen in de wetgeving met betrekking tot de Church of England. Als gevolg hiervan werd de *Church Assembly* opgericht, bestaande uit een *House of Bishops*, een *House of Clergy* en een *House of Laity*. Deze Church Assembly richtte vervolgens in iedere parochie een plaatselijke kerkenraad op.

Naar aanleiding van de *Synodical Government Measure 1969* is in 1970 de Church Assembly ontbonden en is de *General Synod of the Church of England* opgericht, opnieuw bestaand uit een vertegenwoordiging van bisschoppen, geestelijken en leken. Als onderdeel van de verdere democratisering van de Church of England is toen ook de macht van de Aartsbisschoppen van Canterbury en York verder teruggeschroefd. Nog steeds is het zo dat aanpassingen aan de statuten van de kerk een wetswijzigingen noodzaken (geen scheiding van kerk en staat in Engeland) die in het parlement behandeld worden door de *Ecclesiastical Committee*.

De General Synod bestaat momenteel uit 483 leden, waaronder alle diocesane bisschoppen (ca. 50 in totaal), ca. 200 vertegenwoordigers van de geestelijkheid en een maximum van 250 vertegenwoordigers van de leken. De taken van General Synod zijn: het aandragen van wijzigingen in wetgeving en doctrine, het goedkeuren van vormen van liturgie, het reguleren van relaties met andere kerkgenootschappen, woordvoering met betrekking tot

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

de publieke functie van de Church of England, en de verantwoordelijkheid voor het jaarlijkse budget. Twee van de bekendste beslissingen die General Synod in de laatste decennia genomen heeft zijn de wijding van vrouwen in het ambt (1993) en het toelaten van vrouwelijke bisschoppen (2014).

Naast de General Synod zijn er ook verschillende lokale synodes op lagere niveaus: *Diocesan Synod*, *Deanery Synod* (in Europa: *Archdeaconry Synod*) en de *Parochial Church Council* (kerkenraad). Om een voorbeeld te schetsen: mijn kerk, St. James Voorschoten, valt onder de *Province of Canterbury* (General Synod), de *Diocese in Europe* (Diocesan Synod), de *Archdeaconry of North-West Europe* (Archdeaconry Synod), en de *Deanery of The Netherlands* (geen synode). Onze lokale kerkenraad kiest vertegenwoordigers voor Archdeaconry Synod, die op haar beurt weer vertegenwoordigers kiest voor Diocesan Synod en zo verder. Op elk niveau zijn zowel leden van de geestelijkheid als leken vertegenwoordigd. De rol van de synodes op Diocesan en Deanery niveau is formeel gezien om een advies uit te brengen aan de bisschop, die dus een de facto vetorecht heeft.

De bovenstaande structuur is formeel alleen van toepassing op de Church of England, maar veel andere leden van de wereldwijde Anglicaanse kerk, de *Anglican Communion*, hebben vergelijkbare structuren. Formeel gezien heeft de Aartsbisschop van Canterbury geen gezag over de Anglican Communion, maar hij wordt wel door iedereen erkend als spiritueel hoofd van de wereldwijde Anglicaanse kerk. Daarnaast zijn er enkele structuren waarbinnen de wereldwijde kerk tot nadere samenwerking probeert te komen: de *Lambeth Conference*, de *Anglican Consultative Council* en de *Primates Meeting*.

2. Synodaliteit in de praktijk

Vorig jaar werd Aartsbisschop Justin Welby in een interview¹ gevraagd naar zijn visie op het gesprek omtrent synodaliteit in de Katholieke kerk. Hierin bracht hij een aantal zaken ter sprake met betrekking tot het Anglicaanse perspectief op synodaliteit:

¹ <https://www.vaticannews.va/en/church/news/2021-10/anglican-archbishop-canterbury-welby-interview-cop26-south-sudan.html>

"The ecumenical dialogue between the Catholic Church and the Anglican Communion — ARCIC — has looked at this in a recent publication. And they've concluded that although we both talk about synodality we mean something slightly different." In die publicatie, *Walking together on the way*,² worden deze verschillen benoemd, zoals hier: *"From the Anglican perspective, some critics have questioned the desirability of pursuing the stated goal of unity with the Roman Catholic Church on the grounds of a perceived centralization of authority as well as anxiety about limitations on the decision-making roles of the laity."* Wellicht is de katholieke 'angst' waar Welby het over heeft ingegeven door scenario's zoals uit 2017, toen General Synod besloot om een bisschoppelijk rapport (waarin de traditionele doctrine van het huwelijk werd bevestigd) af te wijzen nadat deze geen meerderheid ontving in de House of Clergy.³ De afwijzing van dit rapport heeft ertoe geleid dat de bisschoppen met het onderwerp terug naar de tekentafel zijn gestuurd, en dit heeft uiteindelijk geresulteerd in het *Living in Love and Faith* project.⁴

De Anglicaanse kritiek op de Katholieke kerk heeft een natuurlijk ook een keerzijde, aldus Welby: *"To say anything happens everywhere in Anglicanism is always asking for trouble."* De Anglicaanse overtuiging dat iedere stem gehoord moet worden, samen met een sterke impuls om iedereen 'bij elkaar te houden', kan er ook toe leiden dat er niet tot duidelijke keuzes en conclusies wordt gekomen, iets wat tot frustratie kan leiden (zoals in dit artikel⁵). Een ander probleem van het 'parlementaire' model van General Synod is dat dit in de laatste jaren steeds vaker tot partijvorming en verdeeldheid in verschillende kampen leidt. Zo zijn vleugels die bepaalde tradities vertegenwoordigen gegroeid, vooral wanneer het om controversiële besluiten gaat. De *Church of England Evangelical Council* en de *Inclusive Church* vleugel staan bijvoorbeeld tegenover elkaar wat betreft *same-sex blessings*.⁶ Dit heeft ook invloed op de representatieve functie van General Synod, omdat het 'strategisch stemmen' in de hand werkt. Anderen zien anderen dit juist als een positieve tendens, en

² https://iarccum.org/archive/ARCIC3/2018-05-21_arcic-iii_walking-together-on-the-way_en.pdf

³ <https://premierchristian.news/en/news/article/general-synod-rejects-bishops-sexuality-report>

⁴ <https://www.churchofengland.org/resources/living-love-and-faith/about-living-love-and-faith>

⁵ <https://www.premierchristianity.com/opinion/the-cofes-refusal-to-teach-on-the-moral-issues-of-the-day-is-reprehensible/12697.article>

⁶ <https://www.psephizo.com/life-ministry/what-will-the-new-general-synod-look-like/>

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

benadrukken dat dit tot meer participatie leidt (60% van de gekozen kandidaten bij de laatste verkiezing tot General Synod was nieuw⁷). De reactie van Welby hierop is een aanmoediging om synodaliteit te blijven zien als het 'samen op weg zijn': *"Synods can become entrenched as any other structure in the church, so I think it's very important that 'synod,' in his middle allocution during the three-week period, the Holy Father talked about the synod — literally meaning of walking together, syn-hodos — as being on the same path."* Een Anglicaans voorbeeld hiervan is de samenwerking op het niveau van de wereldwijde Anglicaanse gemeenschap: samenkomsten zoals de Lambeth Conference zijn geen synodes, maar er wordt wel getracht synodaal te werk te gaan zodat elke stem gehoord wordt.

⁷ <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2021/22-october/news/uk/high-turnover-in-general-synod-elections>

Synodaliteit en de Protestantse Kerk

Dr. Arjan Plaisier

1. Intro

De kerk is naar haar wezen lichaam van Christus en tempel van de Geest. Dat maakt de kerk tot een volstrekt unieke gestalte. Christus wordt ook wel het Hoofd van het lichaam genoemd, waarmee in ieder geval ook is uitgedrukt dat Christus zelf het hoogste gezag in de kerk vormt. Elke vorm van kerkregering zal daar uitdrukking aan moeten geven.

Het lijkt erop dat deze gedachte in een postmoderne cultuur voor veel kerkleden, inclusief 'leidinggevendenden', moeilijk te bevatten is. Dat is overigens niet nieuw. Omdat de kerk een zichtbaar lichaam is, waarin in alle lagen en in alle opzichten mensen een rol spelen, is de spanning tussen kerk als lichaam van Christus en kerk als menselijke instelling gegeven.

2. Presbyteriaal-synodaal

De Protestantse kerk heeft aan de 'Christusregering' uitdrukking gegeven in een presbyteriaal-synodaal stelsel. Daarmee neemt ze een tussenplaats in tussen een hiërarchisch en een congregationalistisch stelsel. Dat deelt ze overigens met de meeste protestantse (gereformeerde) kerken in Nederland.

De basisidee is dat de kerkregering berust bij de samenkomende ambten, de 'vergaderde ambten'. Ambtsdragers zijn door God geroepen en door handoplegging bekrachtigd om de kerk te dienen en Christus te representeren. Ambtsdragers worden voorgedragen door de gemeente of met instemming van de gemeente ontvangen om hun dienstwerk te verrichten. Het is door de gemeente dat God zelf de ambtsdragers roept tot dienst. De ambtsdragers beloven de Schrift als enige 'regel van het geloof' te aanvaarden en daarmee

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

in gehoorzaamheid aan Christus hun ambt te vervullen. Het ambt fungeert vooral daar waar de gemeente samenkomt en een zichtbare gemeenschap vormt, vooral uitkomend in de viering waarin de dienst van Woord en Sacrament zijn plaats heeft.

Het is in principe (!) ondenkbaar dat een de vergadering van ambtsdragers (de kerkenraad) vergadert en besluiten neemt zonder te luisteren naar de gemeente. De lijnen zijn hier kort en zeker als het gaat om belangrijke beslissingen zal een wijze kerkenraad op verschillende wijzen de gemeente consulteren. Een voorbeeld (uit de eigen praktijk): een kerkenraad besluit om in plaats van vier of vijf keer per jaar maandelijks het heilig Avondmaal te vieren. Dat vraagt om het nodige gesprek in de kerkenraad, maar daarin wordt de gemeente betrokken, bijvoorbeeld door een zgn. gemeenteavond over dit onderwerp. Een ander voorbeeld (en tevens een heet hangijzer): de kerkenraad besluit dat ook personen van hetzelfde geslacht die een relatie 'als van een huwelijk' aangaan, een zegen ontvangen. Dat besluit kan alleen genomen worden na consultatie van de gemeente (dit laatste is een voorbeeld waarin de consultatie kerkordelijk verplicht is). Uiteindelijk worden de besluiten genomen door de kerkenraad 'onder aanroeping van de Geest'.

Het synodale aspect is gegeven het feit dat de plaatselijke gemeente bijeen horen in één kerkverband. Dat kerkverband is 'gestalte van de ene heilige apostolische en katholieke christelijke Kerk', die 'bestaat uit gemeenten'.¹ Het is nooit helemaal duidelijk of er nu eerst een kerk(verband) is en dan gemeenten, of omgekeerd. Ik houd het erop dat er een Kerk is die zich concreet manifesteert in de (protestantse) gemeenten. Dat bijeen horen van de gemeenten vertaalt zich onder andere in het bestaan van 'meerdere vergaderingen' in de PKN, en wel op classicaal niveau (er zijn nu elf classes) en op landelijk niveau. De landelijke meerdere vergadering heet synode. Deze heeft een eigen verantwoordelijkheid en neemt met name besluiten die te maken hebben met de kerkorde van de PKN en met het geheel

¹ De protestantse kerk is kerk 'in Nederland'. De synodaliteit is daarmee beperkt. Een vraag is op welke manier deze synodaliteit zich verhoudt tot het 'katholieke'. Weet de synode zich verantwoordelijk voor het geheel van de katholiciteit en weet men zich omgekeerd verplicht hierdoor? Er zijn pogingen ondernomen om de Gemeinschaft der Evangelische Kirchen in Europa tot Kerk met een synode om te vormen, maar die hebben het tot nu toe niet gehaald.

van het kerkzijn. Deze besluiten zijn bindend. Het is overigens een eigen thematiek hoe meerdere en mindere vergadering zich tot elkaar verhoudt.

Synodale besluiten komen tot stand in het samenkomen van gedelegeerde ambtsdragers van een mindere vergadering. De synode is een belichaming van het synodale principe. Het is altijd een kerkvergadering die besluit. Dat is een lofwaardig principe, maar het is zeker niet het enig zaligmakende.

3. Kritische vragen

Een kritische kant aan dit systeem, dat steeds weer heeft opgespeeld in de loop van de geschiedenis van het protestantisme, is dat het gezag van besluiten van een meerdere vergadering, nooit vanzelfsprekend is. Natuurlijk is dat ook goed, de kerk is niet een kwestie van slikken of stikken. Er zijn allerlei manieren om bij bezwaren alsnog tot een vergelijk te komen. Er kan een beroep gedaan worden op het belijden van de kerk, etc., maar het kan altijd zo zijn dat besluiten voor delen van de kerk niet acceptabel zijn. Een kerkscheuring ligt daarom permanent op de loer (recent: bij totstandkoming van de PKN splitst een deel van de kerk zich af dat later verder ging onder de naam Hersteld Hervormde Kerk).

Wel zo fnuikend is dat een deel van de kerk zich niet gehoord (dan wel niet gerepresenteerd) voelt. Het 'iedereen spreekt mee' is dan wel structureel geregeld, maar wordt in de praktijk niet gehaald. Lastig blijft de 'delegatie' van gemeenten naar de classes, hier dreigt permanent dat een bepaalde kerkelijke bestuurslaag zichzelf blijft aanvullen – zo is het toch wel heel opvallend hoezeer classes en synode door 50+ers wordt gevormd; overigens is hetzelfde min of meer het geval in de afvaardiging van classes naar de synode.

Een ander kritisch punt: er is een gevaar dat een synode aan de zuigkracht van 'partij-denken' blootstaat. Hoewel er wordt besloten 'zonder last of ruggenspraak' kan dit informeel toch gebeuren. Op welke toon wordt gesproken? Hoe besloten? Kan men zich losmaken van de denominatie of richting en in openheid voor elkaar en gehoorzaamheid aan de Geest van Christus spreken en besluiten? Gelukkig is de synode steeds meer gebleken dan een parlement maar partij-denken ligt altijd op de loer.

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

En dan, verder bordurend op het voorgaande: hoeveel besef is er over het geestelijke gehalte van 'kerkregering' en hoeveel bereidheid gehoor te geven aan Christus en de Geest? In het protestantisme is de gedachte 'ik maak zelf wel uit wat ik geloof' een permanente verleiding en verzoeking. Hiermee verbonden: hoeveel 'ambtsbesef' is er? Hoeveel besef dat men zelf 'ambtsdrager' is, geroepen door de gemeente 'en mitsdien door God'? Het is de kracht van het protestantisme dat er naast het geordineerde ambt ook de ambtsdrager is die uit het midden van de gemeente wordt gekozen, en die dit ambt voor een beperkte tijd draagt, maar dat kan ook met zich meebrengen dat het slechts opgevat wordt als een 'klus' en dat het besef van 'misdoen door God' wel heel dun is. Op zulke momenten wordt het protestantisme plat.

Verder: dat de ambtelijke vergadering leiding geeft is mooi, maar hoe zit het met de persoonlijke vertegenwoordiging van Christus? Met de aanstelling van de 11 classispredikanten is er een voorzichtige stap gedaan in de richting van deze persoonlijke vertegenwoordiging, waarbij opvallend is dat de grootste angst is dat hiermee toch weer hiërarchie wordt ingevoerd. Vraagt deze tijd niet om een persoonlijke vertegenwoordiging, ook al opereert deze persoon nooit individualistisch? De vergadering van ambtsdragers kan zomaar iets krijgen van de vergadering van ambtenaren, waarbij niemand persoonlijk verantwoordelijkheid neemt.

En tenslotte: een kerkelijke synode van de PKN is van een 'kerk in Nederland'. Inderdaad, gestalte van de ene heilige apostolische en katholieke christelijke Kerk. Het besef dat synodaliteit ook betekent verbondenheid met de kerk van alle tijden en plaatsen heeft het vaak moeilijk met een zeker cultureel of maatschappelijk regionalisme (zie voetnoot) en op een andere manier in een postmoderne maatschappij van 'ieder voor zich'.

Synodaliteit in de Evangelische Broedergemeente

Ds. Johannes Welschen

1. Ontwikkeling van de structuren

1764 vond op slot Zeist de eerste Synode van de Evangelische Broedergemeente plaats. Ook daarvoor waren er al conferenties geweest die de naam Synode droegen. Maar het waren eerder conferenties van medewerkers geweest - en de leiding van de nieuwe gemeenschap door graaf Nikolaus Ludwig von Zinzendorf werd niet betwist. Personen uit de 18e eeuw hebben deze eerdere conferenties geschetst als gelegenheden van Zinzendorf zijn ideeën voor de Broedergemeente te delen met zijn directe medewerkers. 1764 werd (na de dood van Zinzendorf 1760) geen opvolger voor Zinzendorf aangewezen (zijn schoonzoon Johannes von Wattewille stond al klaar om deze rol te vervullen), maar werd een prebyteraal-synodaal systeem in de Broedergemeente ingevoerd. Dat wil zeggen, dat zowel op het niveau van de plaatselijke gemeente als op het niveau van de gehele kerk gekozen afgevaardigden besloten over de regels en reglementen en het beleid van de Broedergemeente. Deze structuur heeft echter altijd geconcurrereerd met twee andere structurele kenmerken van de Broedergemeente: haar opvatting over zichzelf als theocratie of beter christocratie en een sterke centrale leiding. De christocratische gedachte kreeg in de 18e eeuw (niet ongebruikelijk voor die tijd) haar uitdrukking door het gebruik van het lot. De praktijk van de Broedergemeente was daarbij, dat besluiten die door leidinggevende personen / organen genomen waren, voorgelegd werden aan Christus als "Generalältesten" (Heer en Oudste) van de gemeente. Daarbij waren er altijd drie lootjes: ja, nee, onbeslist. Men was zich er zeer van bewust, dat men Christus niet kon dwingen tot een uitspraak. Maar men ging er wel van uit, dat men op deze manier zijn wil zou kunnen erkennen. In de loop van de 19e eeuw verdween deze overtuiging en werd het "Amtslos" afgeschaft. Nu worden alleen nog de dagteksten geloot

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

- en dan wel de Oudtestamentische woorden. Het andere structurele kenmerk van de Broedergemeente was de sterke centrale leiding. De leiding was tot in de 19e eeuw de "Unitäts-Ältestenkonferenz" (UÄC) in Herrnhut / Berthelsdorf die tot 1857 voor alle werkterreinen wereldwijd verantwoordelijk was. Ook al waren er natuurlijk altijd al leidinggevende personen en organen in de verschillende landen. Maar de laatste verantwoordelijkheid beruste bij de UÄC. Pas vanaf het midden van de 19^e eeuw ontstaat langzaam een decentrale verantwoording.

2. Actuele structuur

2.1. *Unitas Fratrum - wereldwijde Broedergemeente*

De Unitas Fratrum (zo is de officiële naam van onze kerk) is vandaag een wereldwijde kerk die op de meeste continenten werkzaam is. De kerkelijk verbanden in de verschillende landen of regio's noemen wij provincies. Het hoogste orgaan van de wereldwijde kerk is de **Uniteitssynode** die om de 7 jaar bij elkaar komt en uit gekozen vertegenwoordigers van alle provincies bestaat. Tussen deze Synodes berust de leiding van de wereldwijde kerk bij de **Unityboard** dat uit vertegenwoordigers van de Provinciale Besturen (Provincial Boards) bestaat en om de 2 jaar bij elkaar komt. Het dagelijks bestuur is het **Executive Committee** dat uit vertegenwoordigers van de vier regio's bestaat (Europa, Noord-Amerika, Caribisch gebied en Latijns-Amerika, Afrika). De vertegenwoordigers van de Provincies naar de Uniteitssynode worden voor 2/3 gekozen door de Provinciale Synodes en voor 1/3 aangewezen door de Provinciale Besturen. De Synode stelt de Church Order van de Unitas Fratrum vast die voor alle provincies van de wereldwijde Broedergemeente bindend is. Zij neemt besluiten over de belangrijke inhoudelijke lijnen van de wereldwijde kerk. Zij ziet toe op de gezamenlijke activiteiten. De Uniteitssynode is het hoogste orgaan van de Unitas Fratrum. Maar doordat zij maar om de 7 jaar bij elkaar komt hebben de Unityboard en ook de Executive Committee een belangrijke functie in het leven van de kerk. Een nog onopgeloste uitdaging is om de communicatie tussen het internationale niveau en de gemeente zo vorm te geven dat de synodale structuur ook echte participatie van "gewone" gemeenteleden mogelijk maakt.

2.2. *Europees-Continentale Provincie*

De gemeenten in Nederland (binnen Nederland bekend als de Evangelische Broedergemeente in Nederland) maken kerkordelijk deel uit van de Europees-Continentale Provincie van de Broedergemeente. Deze heeft gemeenten, gemeenschappen en werkerreinen in acht Europese landen (Nederland, Duitsland, Zwitserland, Denemarken, Zweden, Letland, Estland en Albanië). De gemeenschapsvormen en ook de juridische gestalte van de Broedergemeente is in al deze landen heel verschillend. Maar het gezamenlijke hoogste orgaan is de (provinciale) Synode. Wat de gemeenten betreft worden de afgevaardigden van deze Synode rechtstreeks door de leden gekozen. Kiesgerechtigd is (sinds 2022) wie lid is van de gemeente en over het aan de verkiezing voorafgaande jaar zijn bijdrage heeft betaald. Voor het passieve kiesrecht is aanvullend nog nodig dat de persoon haar openbare geloofsbelijdenis heeft afgelegd. De Synode van de Europees-Continentale Provincie kent niet (zoals andere provincies en ook andere kerken) een paritaire vertegenwoordiging van predikanten en leken. De predikanten zijn met twee kwaliteitszetels op de Synode vertegenwoordigd – en (een bijzonderheid van de Broedergemeente) een zetel voor de partners van de predikanten. Verder zijn er nog een aantal ambtelijke zetels, die vaak door predikanten worden bemenst: de vertegenwoordiger van de theologische opleiding b.v., een aantal leden van het Provinciaal Bestuur (alle leden van het PB zijn ambtelijke leden van de Synode). Verder zijn de bisschoppen leden van de Synode zonder stemrecht, maar met het recht van spreken.

Over het bisschopsambt in de Broedergemeente

Het bisschopsambt heeft in de Broedergemeente een bijzondere invulling. Het is een puur geestelijk ambt zonder administratieve plichten en bevoegdheden. De episkopé in de zin van een formeel toezicht is in handen van de Synode en de door haar gekozen commissie (waaronder het Provinciaal Bestuur). De bisschoppen hebben het recht om predikanten te ordenen (maar alleen in opdracht van het Provinciaal Bestuur of de Synode), zij hebben de functie van pastor pastorum, de taak om voorbede te doen voor het geheel van de kerk en zij hebben het ambt van de eenheid (wat al daardoor duidelijk wordt, dat de inzegening van bisschop de enige inzegening (ordering) is die zonder meer in alle provincies van de

THEOLOGISCH BERAAD OVER SYNODALITEIT

Unitas Fratrum geldig is. De bisschoppen zijn daarom ook altijd bisschoppen van de Broeder-Uniteit. Trouwens: het bisschopsambt uitgeoefend naast een functie als gemeentepredikant of na het emeritaat van een predikant als vrijwilligerswerk.

De Synode is dus de eigenlijke kerkleiding in der Broedergemeente. Zij kiest voor de dagelijkse gang van zaken het Provinciaal Bestuur. Tot een aantal decennia geleden werd tijdens elke Synodezitting het hele Provinciaal Bestuur nieuw gekozen (meestal als herverkiezing als de leden beschikbaar waren). Het Provinciaal Bestuur was daardoor een soort Intersynodale Commissie. Het PB was nooit het Moderamen van de Synode (zoals de PKN zou zeggen) omdat de Synode zelf geleid wordt door een Synodebestuur dat altijd voor één Synodezitting gekozen wordt. Pas toen de Broedergemeente (vooral voor de economie in het PB) steeds meer aangewezen was vakmensen van buiten onze kerk te winnen, die niet voor 2 jaar hun baan opzeggen, is de zittingstermijn naar 6 jaar verlengt en om personele continuïteit te waarborgen zijn de zittingstermijnen gespreid. Er zijn een enkele commissies, die taken uitvoeren die kerkordelijk aan de Synode toekomen, maar – omdat er maar om de twee jaar een Synodezitting plaatsvindt – aan deze commissies gedelegeerd zijn. Dit zijn o.a. de Intersynodale Financiële Commissie die het budgetrecht heeft en toeziet op het financiële handelen van het PB en de Commissie van beroep, die als laatste instantie beslist over het beroep tegen beslissingen van het PB en b.v. ook tegen beslissingen van de klachtencommissie SMPR.

3. Is dat Synodaliteit?

De Broedergemeente is op alle niveaus en presbyteriaal-synodaal georganiseerde kerk. De leden van de gemeente hebben via hun gekozen afgevaardigden het laatste woord bij beslissingen m.b.t. de kerk. Er is geen vetorecht b.v. van de bisschoppen of het Provinciaal Bestuur. En ook in de gemeente is het *aan de Oudstenraad én de predikanten* toevertrouwd leiding te geven aan de gemeente, zonder dat het ene orgaan meer te zeggen heeft dan het andere. Ze moeten het met elkaar doen. Maar is de Broedergemeente daarom op een Synodale Weg?

3.1. *Een parlementair systeem*

Het stelsel van leidinggeven in de Broedergemeente is sterk beïnvloed door onze parlementaire democratie. Beslissingen worden genomen door organen met gekozen afgevaardigden. Ze kunnen uiteindelijk ook genomen worden met een meerderheid van één stem. Met uitzondering van wijzigingen van de kerkorde, waarvoor een 2/3 meerderheid nodig is. Zo is b.v. het besluit om het gemeenten mogelijk te maken homoseksuele relaties te zegenen met een meerderheid van stemmen genomen die duidelijk onder de 2/3 lag. Dit punt is namelijk niet opgenomen in de kerkorde. Ook de duidelijke waarschuwingen van onze bisschoppen om het besluit op dat moment te nemen heeft de Synode uiteindelijk naast zich neergelegd. Wat haar goed recht is. Een open vraag: is voor synodaliteit niet het streven noodzakelijk tot eensluidende besluiten te komen? (consensus)

3.2. *Hoe zijn de leden bij de besluiten van de Synode betrokken?*

Aanleiding voor deze presentatie van *synodaliteit in de Broedergemeente* is het proces van synodaliteit in de Rooms-Katholieke Kerk. Daarbij wordt de poging gedaan om alle geleerden bij het proces te betrekken. De vraag is daarom: zijn in de Broedergemeente alle leden bij de Synode betrokken? Of blijft Synode toch vooral iets voor de afgevaardigden? Er zijn uiteraard pogingen om het proces te verbreden. Zo is elke gemeente verplicht om een gemeentevergadering te houden, waarin de Synodevoorstellen en een eventueel Synodethema besproken worden. Maar ten eerste zijn ook de gemeentevergaderingen in de EBG niet goed bezocht en ten tweede blijft het vaak een eenmalige kennismaking met de voorstellen, zonder dat er in de gemeente een echt proces ontstaat waarbij gemeenteleden betrokken worden bij de besluitvorming. Bij enkele processen in de laatste tijd zijn pogingen gedaan om met speciale dagen voorbereidende gesprekken op gang te brengen. Maar doorgaans gebeurt dat nog niet. Ook de terugkoppeling van de Synodeleden naar de gemeenten toe is nogal gebrekkig en het lukt niet altijd de gespreksprocessen op de Synode over te brengen naar de gemeenteleden. Een interessante vraag zou ook zijn hoe de christocratische gedachte in de Broedergemeente vandaag gestalte kan krijgen: Door gezamenlijk vragen naar de wil van Christus voor zijn kerk vandaag? Welke structuren moeten wij daarvoor ontwikkelen? Hoe kan het gebeuren daarbij de leden mee te krijgen?

4. Conclusie

Synodaliteit is aan de ene kant een fundamenteel element van de structuur van de Broedergemeente. Aan de andere kant is de betrekking van de gemeenteleden en de communicatie van dat wat de Synode doet bij ons (als in veel andere kerken) nog iets waaraan gewerkt moet worden.

Personalia

v. dr. **Michael Bakker** is rector van St Irenaeus Orthodox Theologisch Instituut aan de Radboud Universiteit en priester van de Russisch Orthodoxe parochie in Amsterdam.

Drs. **Geert van Dartel** is secretaris van de Katholieke Vereniging voor Oecumene en voorzitter van de Raad van Kerken in Nederland.

Dr. **Ad van der Dussen (1951)** is emeritus-predikant van de Nederlands Gereformeerde kerk in Eindhoven, en emeritus-docent systematische theologie aan de Theologische Universiteit van Kampen. Hij is lid van de Beraadgroep Geloof en Kerkelijke Gemeenschap van de Raad van Kerken, en woont in Vlijmen.

Mgr. dr. J. van den Hende is bisschop van Rotterdam, voorzitter van de R.-K. Bisschoppenconferentie en tevens bisschop-referent voor Oecumene en Oosterse Kerken

Prof. dr. Arnold Huijgen is hoogleraar systematische theologie aan de Theologische Universiteit Apeldoorn. In 2021 publiceerde hij het boek "Maria, icoon van genade"

Mr. Lydia Janssen is als juriste gespecialiseerd in (jeugd)zorg en recht. In 2020 verscheen van haar hand de biografie over aartsbisschop Antonius Jan Glazemaker "God is groter dan ons hart".

Mgr. dr. G. de Korte is bisschop van 's-Hertogenbosch, in de R.-K. Bisschoppenconferentie bisschop-referent voor Kerk en Samenleving en secundus voor Oecumene en Oosterse Kerken.

Dr. Teun van der Leer is predikant te Woerden en docent aan het Baptisten Seminarium aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. In 2021 promoveerde hij aan de Vrije Universiteit op een dissertatie over de ecclesiologie van de Believers Church Tradition.

Prof. dr. Peter Nissen is kerkhistoricus en theoloog, em. hoogleraar Oecumenica en voorzitter van de Beraadgroep Geloof en Kerkelijke Gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland.

Dr. Arjan Plaisier is theoloog en predikant. Van 2008 tot 2016 was hij scribe van de Protestantse Kerk in Nederland. Hij is lid van de Beraadgroep Geloof en Kerkelijke Gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland.

Prof. dr. Marcel Sarot is hoogleraar systematische theologie aan de Tilburg School of Catholic Theology, diaken van het aartsbisdom Utrecht en voorzitter van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Rev. Matthias Thijs is kapelaan van de St. James parochie in Voor- schoten van de Anglicaanse Kerk en lid van de Beraadgroep Geloof en Kerkelijke Gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland.

Can. drs. Wietse van der Velde is deken van het Metropolitain Kapittel van Utrecht, pastoor-deservitor van de parochie Groningen-Friesland en lid van de Beraadgroep Geloof en kerkelijke gemeenschap van de Raad van Kerken in Nederland.

Ds. Johannes Welschen is theoloog en predikant van de Evangelische Broedergemeente in Nederland. Hij is lid van het Provinciaal Bestuur van de Evangelische Broedergemeente en tevens vice-voorzitter van de Raad van Kerken in Nederland.

Colofon

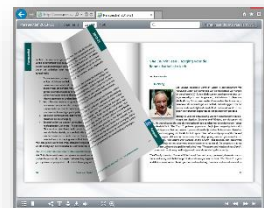
Perspectief is het Digitale Oecumenisch Theologische Tijdschrift (DOTT) van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. ISSN 2588-9354

Perspectief wordt gekenmerkt door een drievoudige doelstelling:

- Reflectie** Perspectief biedt een platform van theologische reflectie op de vragen die in de oecumenische beweging leven. Ze biedt daartoe bijdragen van experts uit verschillende denominaties.
- Ruimte** Perspectief wil de ruimte zoeken en tonen waarin het oecumenisch gesprek vruchtbaar wordt. Het beoogt daarmee nieuwe perspectieven voor de toekomst van de oecumenische beweging te ontsluiten.
- Jongeren** Perspectief biedt jonge oecumenici de mogelijkheid te reflecteren op opgedane oecumenische ervaring en deze te laten weerklinken binnen de oecumenische beweging.

Perspectief verschijnt viermaal per jaar, en is gratis als digitaal tijdschrift te bekijken op de website van de Katholieke Vereniging voor Oecumene, of als PDF te downloaden. De eindredactie en de vormgeving worden verzorgd door het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

- Nieuwsbrief** Indien u op de hoogte gehouden wilt worden van de activiteiten van Perspectief kunt u zich voor de nieuwsbrief [hier aanmelden](#).
- Steunen** U kunt ons steunen door lid of donateur van onze vereniging te worden, of door een eenmalige bijdrage, zie hiervoor onze [website](#). De Katholieke Vereniging voor Oecumene is ANBI goedgekeurd.
- Redactie** drs. Geert van Dartel, prof. dr. Fred van Iersel, dr. Karim Schelkens, prof. dr. Peter-Ben Smit, drs. Leo van Leijssen, drs. Fokke Wouda, perspectief@oecumene.nl.

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief wordt uitgegeven door de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
www.oecumene.nl

